

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

KANT'IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK VE NEDENSELLİK
SORUNSAI

YÜKSEK LİSANS

Ayşe TUTAL

HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANABİLİM DALI

**KANT'IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK VE NEDENSELLİK
SORUNSALI**

**THE PROBLEM OF FREEDOM AND CAUSED IN KANT'S MORAL
PHILOSOPHY**

YÜKSEK LİSANS

Ayşe TUTAL

**HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANABİLİM DALI

**KANT'IN AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK VE NEDENSELLİK
SORUNSALI**

**THE PROBLEM OF FREEDOM AND CAUSED IN KANT'S MORAL
PHILOSOPHY**

YÜKSEK LİSANS

Ayşe TUTAL

Danışman: Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR

**HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Kant’ın Ahlak Felsefesinde Özgürlük ve Nedensellik Sorunsalı**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programını ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

13/06/2023

.....
Ayşe TURAL

TEŞEKKÜR

Immanuel Kant ahlak felsefesi bağlamında ele aldığı özgürlük ve nedensellik sorununa yönelik yapmış olduğu değerlendirmeler ile bu konu üzerine Aydınlanma döneminde yapılan tartışmaların seyrini değiştirmiştir. Çünkü ona göre, özgürlüğün temel problem olarak ele alınmasının ilk nedeni onun hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamamasıdır. İkinci olarak ise onun deneyle elde edilebilecek bir kavram olmamasıdır. Onun nedensellik ilkesinde de bir neden-sonuç ilişkisi olduğu için bu çalışmanın temel amacı Kant'ın felsefesinde özgürlük ve nedensellik sorunsalının ne olduğunu analiz edip onların ahlak yasasıyla olan bağlantısını aydınlatacağı kanaatindeyiz.

Bu tezin yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR'a teşekkürümü bir borç saymaktayım. Ayrıca Gümüşhane Üniversitesi'nde tezimin hazırlanmasında gösterdikleri ilgi ve desteklerinden dolayı hocalarım Doç. Dr. Ümit ÖZTÜRK ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ahmet TÜZEN'e de çok teşekkür ederim. Bununla birlikte bana her zaman destek olan ve yardımlarını hiç esirgemeyen sevgili aileme, ablam Havva Tural'a, saygıdeğer hocam Haydar YILDIRIM'a ve her zaman yanımda olan arkadaşım Hanım Damar'a da çok teşekkür ederim. Ayrıca hem Lisans hem de Yüksek Lisans döneminde her zaman kapısını çaldığımda bana güler yüzüyle karşılık veren, yardımlarını hiç esirgemeyen ve bana her zaman yol gösteren Muş Alparslan Üniversitesinde bulunan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL hocama teşekkürümü bir borç bilmekteyim.

Ayşe TURAL
GÜMÜŞHANE – 2023

ÖZET

Kant'ın ahlak felsefesi bağlamında özgürlük ve nedensellik kavramlarının önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede iki farklı nedensellik türü ile iki farklı özgürlük türü karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışlardan hangisinin ahlak yasasının oluşumunda başat rol oynadığının incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu sorunsalın araştırılması bağlamında öncelikle Kant'ın ahlak felsefesi ana hatlarıyla ele alınacaktır. Onun ahlak felsefesi çerçevesinde şu temel konular tahlil edilmektedir: mutluluk, ödev ilkesi, koşulsuz buyruk, özerklik, yaderklik. İkinci adımda ise onun özgürlük ve nedensellik kavramlarını hangi ölçüte göre tasnif ettiği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda Kant'ın özgürlük ve nedensellik kavramları ile ödev ahlakı arasında nasıl bir bağ kurduğu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ahlak, Özgürlük, Nedensellik.

SUMMARY

It is understood that the concepts of freedom and causality have an important place in the context of Kant's moral philosophy. In this framework, we come across two different types of causality and two different types of freedom. It is necessary to examine which of these understandings plays a dominant role in the formation of moral law. In the context of researching the aforementioned problematic, first of all, Kant's moral philosophy will be discussed with its main lines. Within the framework of his moral philosophy, the following basic issues are analyzed: happiness, the principle of duty, unconditional command, autonomy, heteronomy. In the second step, it will be tried to be clarified according to which criterion he classifies the concepts of freedom and causality. At the same time, it will be examined how Kant establishes a connection between the concepts of freedom and causality and the morality of duty.

Keywords: Kant, Ethic, Freedom, Causality.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ	1
1. KANT'IN AHLAK FELSEFESİ	3
1.1. Mutluluk ve İyi İsteme	3
1.2. Ödev İlkesi	3
1.3. Ahlak Yasası	11
1.4. Kategorik Buyruk ve Hipotetik Buyruk.....	17
1.5. Özerklik, Yaderklik ve Amaçlar Krallığı.....	20
2. AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK VE NEDENSELLİK.....	24
2.1. Özgürlük Sorunsalı	24
2.2. Nedensellik Sorunsalı	31
2.3. Özgürlük, Nedensellik ve Ahlak Yasası	35
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	48
KAYNAKÇA.....	50
ÖZGEÇMİŞ	53

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bk. / bk. :	Bakınız
vb. :	Ve benzeri
Çev. :	Çeviren, Çevirenler

GİRİŞ

Immanuel Kant, ileri sürdüğü düşüncelerle felsefe tarihi içinde önemli çıkışlar açmış bir düşünürdür. Söz gelimi o bilgi teorisinde rasyonalizm ile ampirizmi sentezleyen yeni bir düşünce ileri sürmüştür. Aynı zamanda ahlak felsefesi bağlamında ileri sürdüğü fikirler, oldukça özgün bir yere sahiptir. Kant ahlak felsefesinde temel olarak herkes için geçerli bir ahlak yasasını formüle etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede o üç temel ilke üzerinde durmaktadır. O birinci ilkede “öyle bir eylemde bulun ki senin eylemin herkes için genel bir ilke olsun”¹ ifadesine yer vermektedir. Onun ilk ilkesi evrensel, mutlak ve genel-geçer bir yasanın özelliklerini taşıdığı için bütün akıl sahibi varlıklar bu ilkeyi kabul etmektedir. İkinci ilkede ise “öyle bir eylemde bulun ki senin eylemin herkes için araç değil amaç ilkesi taşıyın”² ifadesini vurgular. O, ahlak yasasının ikinci formülasyon ilkesinde akıl sahibi her varlığın onurlu, değerli ve kişilik sahibi özellikleri taşıdığından söz eder. Bu yüzden akıl sahibi varlığın araç olarak ele alınması ve değerlendirilmesi mümkün değildir. Üçüncü ilkede ise o, özerklikten söz etmektedir. Onun özerklik ilkesinde ileri sürdüğü şey akıl sahibi varlığın özgür eylem gerçekleştirerek doğa yasalarından bağımsız eylemde bulunması olarak kabul edilmektedir. Bu ilkelerin nedensellik ve özgürlük ile doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Kant’ın ahlak felsefesi bağlamında önem arz eden özgürlük ve nedensellik kavramları analiz edilmektedir.

Elinizdeki çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde temel olarak Kant’ın ahlak felsefesi ele alınmaktadır. Bu çerçevede öncelikle ahlak felsefesi bağlamında *mutluluk* ve *iyi isteme* kavramları analiz edilmektedir. Aynı zamanda onun ahlak felsefesinin temelindeki ödev ilkesi serimlenecektir. Ahlak felsefesinin özünü oluşturan ödev ilkesi minvalinde ödev uygun, ödev aykırı ve ödevden dolayı yapılan eylemlerin birbirinden ayrıldığı hususlar ele alınacaktır. Bununla birlikte pratik akılda zorunlu ahlak yasasının içerdiği ilkelerin tartışılması amaçlanmaktadır. Onun ahlak yasasının niçin herkes için genel-geçer, zorunlu, *a priori* bir yasa olduğu irdelenecektir. Bunun yanında ahlak yasası ile yakından ilgili olan *kategorik buyruk* ve *hipotetik buyruk* kavramları tahlil edilecektir. Aynı zamanda ahlak felsefesi ile yakından ilgili olan *özerklik*, *yaderklik* ve *amaçlar krallığı* kavramları da incelenecektir. Kant’ın söz ettiği *özerklik ilkesinde* akıl sahibi

¹ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev., İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994, s. 35.

² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 96.

varlığın *otonom* eylemde bulunarak yaderklik ilkesinden ayrıldığı noktalara yer verilecektir.

Çalışmamızın temel amacı ise Kant'ın ahlak düşüncesi bağlamında yer verdiği nedensellik ve özgürlük kavramlarıdır. O nedensellik kavramını “doğal nedensellik” ve “özgür nedensellik” olarak ayırırken, özgürlük kavramını “negatif özgürlük” ve “pozitif özgürlük” olarak belirlemektedir. Bu kavramların ahlak yasası ve ahlaklılık ile ilişkisinin ise iyi aydınlatılması gerekmektedir. Bununla birlikte özgürlüğün iki uğrağı ile ilgili ortaya çıkan “özgürlük antinomisi” sorunsalı tartışmaya açılacaktır. Çalışmamızda felsefi metin analizi yöntemine başvurulmaktadır. Araştırmamızın bazı sınırlılıkları da söz konusudur: Kant'ın ahlak felsefesinde özgürlük ve nedensellik konularının aydınlatılması amaçlandığından onun felsefesinin bütün öğelerine yer verilmemektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Kant'ın ahlak felsefesinde özgürlük ve nedensellik sorunsalı çözümlenecektir. Bunun yanında özgürlük ve nedensellik ilkesinin ahlak yasasıyla nasıl konumlandığı tartışmaya açılacaktır. Bu çerçevede öncelikle Kant'ın özgürlük ve nedensellik anlayışına bakmak gerekmektedir. Onun özgürlük ve nedensellik anlayışında negatif özgürlük, pozitif özgürlük, sav ve karşısav kavramların temel özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra özgürlük antinomisinin ahlak yasasıyla olan bağlantısı araştırmamız çerçevesinde tartışılacaktır. Zikredilen konuların tahlil edilmesinde başlıca şu kaynaklardan yararlanılmaktadır: İkinci Kritik'e hazırlık çalışması olarak bilinen *Ahlak Metafiziğin Temellendirmesi* (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten- 1785)³ adlı eseri. Aynı zamanda İkinci Kritik ve temel ahlak felsefesi eseri olarak nitelendirilen *Pratik Aklın Eleştirisi* (*Kritik der praktischen Vernunft* -1788).⁴ Kant'ın ahlak konulu eserlerinin yanında rasyonalist bilgi kuramı olarak kaleme aldığı *Arı Usun Eleştirisi* (*Kritik der reinen Vernunft* - 1781)⁵ ile *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena* (1783)⁶ adlı eserlerine çalışmamız için önemlidir.

³ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi/Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, çev., İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.

⁴ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi, Kritik der praktischen Vernunft*, çev., İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994.

⁵ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev., Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1993.

⁶ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, çev., İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2019.

1. KANT'IN AHLAK FELSEFESİ

1.1. Mutluluk ve İyi İsteme

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Akıl sahibi bir varlık olarak irade ve özgürlük yetilerine sahiptir. Mutluluk kavramı da insana özgü, bir duygu olduğu için insan mutluluğunun anlaşılması felsefi anlamda önemlidir. İnsanın bu özellikleri ile birlikte ahlak felsefesinin temel konuları karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan Düşüncesinde temel ahlak felsefesi mutluluk (eudaimonia) üzerine kuruludur. Antik dönemde her filozof mutluluğu farklı bir şekilde tanımladığı için bu kavram ahlak felsefesinde çokça tartışılmaktadır. Çünkü mutluluk insana haz veren ve insanın deneyleyerek ona uygun davranış sergilemesini sağlayan bir yetidir. Bir eylem insana haz veriyorsa iyi bir şey olarak nitelendirilmektedir. Ve insan da ahlak yasasından dolayı gerçekleştirmiş olduğu eylem sayesinde mutlu olacaktır. Bu bağlamda fenomenler (görülür) alanında bulunan mutluluk kavramının insanlar için nasıl değişkenlik arz ettiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi bir insanın mavi rengi gördüğünde mutlu olması ile başka bir insanın mavi rengi gördüğünde mutlu olmaması arasında bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre mutluluğun kişilere, olaylara ve durumlara da değişkenlik gösterdiğini ifade edebiliriz. O halde mutluluk, deneysel olan bir özellik taşıdığı için akıldan ziyade, hayal gücünün göstergesi ve arzulanan bir nesne olmaktadır.

Aydınlanma döneminde yaşamış olan Kant'ın ahlak bağlamında mutluluk sorunsalına eğildiği ve mutluluğu tanımlamaya çalıştığını görüyoruz. Onun için mutluluk kavramı duyu ve deneyim dogmatizminden elde edilmemektedir. Bu yüzden mutluluğun temel ayırımı pratik akılda belirlemektedir.⁷ Kant pratik akılda irade yetisini yönlendiren şeyin eğilim ve istekler değil, aklın kendisi olduğunu savunmaktadır. İnsanın eğilimleri ve istekleri değişken özellikler taşıdığı için bir yasanın birliğinden söz edilmesi mümkün değildir. Bir yasadaki söz edilmesi için pratik aklın sentetik *a priori* ilkelerinin koyulması ve eğilimlerin belirli amaçlar etrafında birleştirilmesi gerekir.⁸ Onun söz ettiği yasa, bütün insanlar için kurulu olan bir sistemle formüle edilmektedir. Bununla beraber onun oluşturduğu yasa, herkes için geçerli olan *iyi isteme* yetilerini içinde barındırır. *İyi isteme* (ya da iyi niyet) yetisi de aynı zamanda bütün akıl

⁷ HeinzHeimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, çev., Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, 2007, s. 121.

⁸ Heimsoeth, *a.g.e.*, s. 121.

sahibi varlıkların temel özelliklerini taşımaktadır. Öyleyse *iyi isteme* yetileriyle eylemde bulunmamız mutluluk kavramına göre daha iyi ilkeler gerçekleştirmemizi sağlar. Kant, mutluluk ve ahlaklılık arasında zorunlu ve sıkı bir ilişki olduğu görüşündedir. Ona göre gerçek mutluluk, ahlaklılığın temel bir ilkesi değildir, bilakis ancak ahlaklılığın gerçekleşmesiyle ortaya çıkabilir. Dolayısıyla ahlaklılık olmadan mutluluğa erişmek söz konusu değildir.⁹ O *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserinde mutluluğu şu şekilde ifade eder:

Mutluluk tüm eğilimlerimizin doyumudur (çokluluklarına göre *extensive*ya da *uzamlı* olarak, derecelerine göre *intensive*ya da *yeğin* olarak, ve sürelerine göre *protensive*ya da *sürelili* olarak). *Mutluluk* güdüsünden türeyen kılğısal yasayı pragmatik (sağgörü kuralı) olarak adlandırıyorum; ve *mutlu olmaya yaraşır*lıktan başka hiçbir güdüsü olmayan yasayı ise—eğer böyle bir yasa varsa—ahlaksal (töre-yasası) olarak adlandırıyorum. Birincisi mutluluktan pay almayı istiyorsak ne yapılması gerektiğini öğütlerken, İkincisi ise yalnızca mutluluğa yaraşır olabilmek için ne yapmamız gerektiğini bildirir.¹⁰

Kant mutluluk kavramını, insanın deney eylemiyle gerçekleştirdiği bir kavram olarak adlandırmaktadır. O, hiçbir insan aklının bu kavrama ulaşmaya çalıştığında ne istediğini ve ne dilediğini bilmediğini savunur. O halde mutluluk kavramının belirsiz bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde mutluluğu ahlak yasasına ulaşmak için bir araç, ahlak yasasını da mutluluk aracıyla elde edilen bir amaç olarak temellendirmektedir. Onun ifade ettiği *iyi isteme* (der gute Wille) dışındaki bütün iyiler araçsal koşullu iyiler olduğu için iyi istemeyi mutluluğunun bir aracı olarak nitelendirmemiz mümkün değildir. *İyi isteme*; mutluluğu gerçekleştirme koşulu değil, insanın nasıl ahlaklı bir yaşam sürmesini sağlayan bir ilkenin belirleyicisidir.¹¹ Buna göre mutluluk *iyi istemenin* aracı, *iyiyi isteme* de ahlak yasasının temel direği olan bir ilkedir. Bundan dolayı bu iki kavramın birbiriyle vazgeçilmez bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Görebildiğimiz kadarıyla *iyi isteme* Kant'ın ahlak yapısının temelinde yer almaktadır. Akıl sahibi varlıkta bir eylem gerçekleştirdiğinde akıl sahibi varlığın eylemi ahlak yasasının *iyi isteme* eylemiyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Onun ifade ettiği gibi, yeryüzünde ve yeryüzünün dışında *iyi bir isteme* yetisinden kaynaklanan mutlak ve koşulsuz olan daha iyi bir şey yoktur.¹² O halde akıl sahibi her varlığın *iyi istemeye* uygun bir eylem gerçekleştirmesi gerekir.

⁹ Immanuel Kant, *Ethica*, çev., Oğuz Özügül, Ankara: Fol Yayınları, 1. Baskı, 2021, s. 105.

¹⁰ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev., Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1993, s. 368.

¹¹ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, çev., İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 3. Baskı, 2002, s. 11.

¹² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 35.

Kant'a göre söz konusu *iyi isteme*; eylemi iyi olan bir yasayı istemek, yasayı onaylamak ve yasaya uygun eylem olarak formüle edilmektedir.¹³ *İyi isteme* eylemi aynı zamanda *ödev* (Pflicht) konusuyla da ilgilidir. Bir eylem ödev uğruna ya da ödevden dolayı gerçekleştiriliyorsa akıl sahibi varlığın eylemi iyi ve ahlaki bir değer özellik taşır.¹⁴ Onun *iyi isteme* yetisi de kayıtsız koşulsuz olarak istenen bir eylem değildir. *İyi isteme* eylemi akıl sahibi varlığın kendi başına ilke edindiği eylemler olarak adlandırmaktadır. Eğer *iyi isteme* eğilimi ahlak yasasının *ödev ilkesi*yle gerçekleştirmediği takdirde fenomenler alanda bulunan mutluluk kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kant, bu noktadan hareketle insanın akıl yetisi sayesinde kendisini doğada bulunan diğer varlıklardan ayrı bir yerde konumlandırarak kendi oluşturmuş olduğu isteme eylemlerini ahlak yasasının ilkelerine göre gerçekleştirmek zorunda kaldığından söz eder. Böylelikle kişinin özgür istemesini ahlak yasasının ilkelerine göre gerçekleştirmesi mümkün olabilecektir.¹⁵ Ona göre *en yüksek iyi* ahlaklılık ilkesi olduğu için akıl sahibi varlık ahlaksal koşulu yerine getirdiğinde ahlaklılığın bir sonucu olarak mutluluğa ulaşabilecektir.¹⁶ Çünkü insanın istemesi saf pratik olan bir yasanın ilkesini içerir. *İyi isteme* yetisi de bağımsız olan bir yasanın biçimi tarafından belirlendiği için bu belirlenme ilkelerin en üstün koşulunu sağlar.¹⁷ Kant'ın ifade ettiği gibi, isteme kendi başına iyidir ve gerçekleştirilecek olan iyi eylemin ahlak yasasından dolayı yapılması gerekmektedir.

Ahlak yasasının temelinde yatan niyete, *maksim* ya da *ilke* adı verilmektedir. Bununla birlikte akıl sahibi varlığın ahlak yasası hakkında bilgi sahibi olması için ilkeleri (maksimleri)¹⁸ göz önünde tutması gerekir. Dolayısıyla ahlak yasasının vazgeçilmez ilkeler bütünlüğü olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Bu bağlamda *iyi isteme*, nesneye bağlı duyguların ötesinde, akıl sahibi varlığın içten gerçekleştireceği ahlak yasasının “gereklilik” ilkesi ile ilgilidir. Ahlaki davranış için karar vermemizi sağlayan ilke veya maksim *ödev* duygusunun temelinde olan *iyi niyet* ilkesiyle tamamlanmıştır.²⁰ Diğer bir deyişle *ödev ilkesi*, akıl sahibi varlığın herhangi bir eyleminin oluşturduğu niyet, ahlaklılığın göstergesidir.²¹ Buna göre Kantçı anlamda iyi

¹³ Ernst Cassirer, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev., Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 9. Baskı, 1987, s. 258.

¹⁴ Bedia Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 5. Baskı, 1999, s. 89.

¹⁵ Taşkır Ketenci ve Metin Topuz, “Kant ve Nietzsche’de İsteme Kavramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, 2009, s. 4.

¹⁶ Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2. Baskı, 2011, s. 20.

¹⁷ Cassirer, *a.g.e.*, s. 266.

¹⁸ Pratik yasa nesnel olarak bütün akıl sahibi varlıkların iradelerini içeren sistematik bir birlikdir. Bu yüzden maksim pratik yasadaki farklılık gösteren bir kavram olmaktadır. *Bkz.* Cevizci. 567.

¹⁹ Ketenci ve Topuz, *a.g.e.*, s. 15.

²⁰ A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Sentez Yayınları, 10. Baskı, 2016, s. 276.

²¹ Aykut Küçükparmak, “Kant’a Göre Bilgi ve Metafiziğin İmkânı”, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019, s. 202.

isteme kavramının yükümlülüğü, ödev ahlakının arka planında “kendi başına iyi” olarak bulunmaktadır.

1.2. Ödev İlkesi

Kant’ın ahlak felsefesi için önemli bir düşünür olması onun ödev ahlakı anlayışı ile yakından ilgilidir. O, ahlak felsefesini pratik akıl minvalinde irdelerken, doğadan gelen unsurları ayırıştırarak, evrensel olan ahlaki ilkeleri oluşturmaya çalışmaktadır. Ahlak felsefesinin temelinde *iyi istemeni* yanında *ödev ilkesi* yer almaktadır. Eğer yasa bir yükümlülük altında bir bağlılık ve zorlama meydana getirirse Kant, bu zorunluluğa *ödev* adını vermektedir.²² O, *ödev ilkesinde* akıl sahibi varlığa eylemleri için pratik zorunluluk içeren bir argüman sunmaktadır. Bunun yanı sıra *ödev ilkesi* insan aklının, duygularından ve eğilimlerinden bağımsız, *a priori* bir yasa olarak formüle edilmektedir. Çünkü akıl sahibi varlıkların istemeleri belli bir yasanın ilkelerini taşımalıdır.²³ Kant’ın söz ettiği *ödev ilkesi*, akıl sahibi bir varlığın diğer akıl sahibi varlıklarla toplumsal anlamda bir arada yaşaması için oluşturulan bir yasanın zorunluluk ilkeleridir. O, ödev ilkesinin önemini şu şekilde ifade eder:

Ey ödev! Sen, hoş giden, duygulan okşayan hiçbir şey taşımayan, yalnızca boyun eğmeyi isteyen; istemeyi harekete getirmek için, insanın gönlünde doğal bir nefret uyandıracak ve onu dehşete kaptıracak tehditler savurmayan; yalnızca insanın gönlüne kendiliğinden girecek kapı bulan, ama yine (her zaman sözün dinlenmese bile) istense de istenmese de kendine saygı uyandıran; gizlice ona karşı etkide bulunsalarda, önünde bütün eğilimlerin sustuğu bir yasa ortaya koyan, ey yüce büyük ad! Sana yaraşır kaynak hangisidir? Ve eğilimlerle her türlü akrabalığı yadsıyan senin asil soyunun kökleri —onlardan gelmenin yalnızca insanların kendilerine verebilecekleri değerini kaçınılmaz koşulu olan bu kökler— nerededir?²⁴

Kant’a göre, akıl sahibi varlığın iyi yaşam sürmesi insan aklının ödev ilkesine dayanmaktadır. Akıl sahibi varlık bu eylemlerini, diğer bütün akıl sahibi varlıkların eylem ve eğilimlerine göre değil, ödev ilkesine göre yapmalıdır.²⁵ Söz gelimi insan hayattan memnun kalmadığında yaşamayı değil de ölmeyi tercih ederse, bu tutum ahlaki olarak doğru olan bir ödev eylemi değildir. Kant, intihar eylemini iyi yaşam ilkesiyle bağdaştırmadığı için intihar eyleminin doğru olmadığını söyler. Buna göre eylemin *ödev ilkesi* olarak nitelendirilmesi için insanın ölme eylemini değil de yaşamayı seçmesi gerekir. Ahlaksal olan ödev ilkesi de ancak bu şekilde mümkün olmaktadır.²⁶

²² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 37.

²³ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 52.

²⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 95.

²⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 13.

²⁶ Akarsu, *Immanuel Kant’ın Ahlak Felsefesi*, s. 93.

Diğer bir deyişle insanın kendini, kişiliğini değersizleştirip, kendi yaşam eyleminde bulunma faaliyetine son vermesi ahlaken doğru değildir. Öyleyse insanın *ödev ilkesine* uygun olarak yaşamını sürdürmesi akıllı bir varlık olmasının gereğidir. İnsanın yaşamında birtakım kötü şeyler meydana geliyorsa insanın söz konusu kötü şeyleri ilke edinmemesi gerekmektedir. Buna göre insanı kötü duruma düşürecek olan madde ile ilgili nesnelere ve kötü şeylerden uzak durmak, ahlak yasasının gerçekleşmesi adına da önemli bir adım olacaktır. Dolayısıyla Kant, her ne olursa olsun, akıl sahibi varlığın insan olarak yaşamını sürdürmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Kant ele aldığı ahlak kuramında *ödev ilkesinin* diğer akıl sahibi varlıkların çıkarları ve istemelerini de içinde barındırması gerektiğinden söz eder. *Ödev* kavramı kendi başına saygı duyulması ve belirli bir amaçtan ziyade iyi olan bir iradeyi içermektedir.²⁷ Şu halde, *ödev ilkesi* akıl sahibi varlığın iyiyi isteme eylemleriyle doğrudan ilişkili olarak ortaya çıkabilmektedir. Kant'a göre "yapılabildiği yerde iyilik"²⁸ yapmanın akıl sahibi varlıkların *ödevi* olduğuna vurgu yapmaktadır. O söz konusu sorunsalla ilgili *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde şu ifadelerle yer vermektedir:

Şimdi, bir eylemin soylu ve büyüklük taşıyan bir eylem olarak tasarılanmasında, bu eylemin ağırbaşlı ahlâk yasasıyla ilgisinde sırf ödev olarak tasarmlandığı zamana göre, bir güdünün daha büyük öznel harekete getirici gücünü taşıyıp taşımadığım bir örnekte görelim. Birisinin bir deniz kazasında kendi yaşamını en büyük tehlikeye sokarak başkalarını kurtarmaya çalışması eylemi, eğer sonunda kendi yaşamını yitirirse, gerçi bir bakıma ödev sayılır; öte yandan ve çoğu zaman ise övgüye değer bir eylem sayılır; ama ona duyduğumuz saygı, bu durumda zarara uğradığı görülen kendine karşı ödevin kavramı göz önünde bulundurulunca çok azalacaktır. Yurdunu korumak için birinin yaşamını büyüklükle feda etmesi durumu daha karar verdicidir; ama yine de kendini bu amaca kendiliğinden ve çağrılmadan adanmasının da o kadar tam bir ödev olup olmadığı konusunda bazı kuşaklar kalır ve eylem, alınacak bir örnek ve öykünülecek bir itki gücünü taşımaz. Ama, muhakkak yerine getirilmesi gereken bir ödev, çiğnenmesi, insanların iyi olmaları gözetilmeksizin ahlâk yasasını kendisine zarar verecek ve onun kutsallığını ayaklar altına alacak bir ödev olunca (ki böyle ödevlere genellikle Tanrıya karşı ödevler denir; çünkü biz onu kutsallık idealinin tözü olarak düşünüyoruz).²⁹

Kant'ın *ödev ilkesi* iyi niyet kavramının bir göstergesidir. Bu noktada önemli olan hususise gerçekleştirmiş olan iyi niyet eylemin sonucu değil, o eylemin hangi niyetle gerçekleştirildiğidir. Dolayısıyla gerçekleştirilen bir eylemin sonucuna değil, o eylemin hangi niyetle yapıldığına bakmamız gerekir. Bununla birlikte "Bir eylemin *ödev* olarak değerlendirebilmesi için hangi ödevler geçerli olmalıdır?", "Hangi eylemler *ödevden* dolayı ele alınan eylemlerdir?" ve "Hangi eylemler *ödev* aykırı olan eylemlerdir" vb. soruları akıllara gelmektedir. *Ödev* uygun eylemler, *ödev ilkesinden* ayrı olarak, başka

²⁷ Lokman Çilingir, *Ahlak Felsefesine Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2009, s. 94.

²⁸ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 13.

²⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 170.

bir amaç için gerçekleştirilen eylemler olmaktadır. Dışardan bakıldığında ödeve uygun eylemleri, ödevden dolayı yapılan eylemlerden ayırt etmek pek kolay değildir. Çünkü eylemin arkasındaki niyetleri anlamak pek kolay değildir. Ödevden dolayı yapılan eylemler ise ahlak yasasından dolayı yapılan eylemlerine dayanmaktadır. Diğer taraftan ödeve aykırı olan eylemlerde ise bir çıkar ilişkisi bulunmaktadır.³⁰ Ödeve aykırı eylemleri ilk iki eyleme göre fark etmek çok daha kolay olmaktadır.

Ödev kavramına uygun olan eylemleri anlamaya çalışmamız için onun *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi* adlı eserinde geçen bakkal örneğine bakmak uygun olacaktır. Bakkal deneyimi olmayan bir müşteriyi ödeve uygun olarak aldatmaması ödeve uygun olan bir eylem olarak ele alınmaktadır.³¹ Bu durumda bakkal eğer kazanç sağlamak adına eylemini gerçekleştiriyorsa bu eylem çıkarı amaçlamış olacaktır. Ödeve uygun gibi görülmesine rağmen, ödeve aykırı bir tutum olacaktır. Kant'a göre ödeve uygun olan eylemlerde kişiler bulunduğu ortama ve duruma göre davrandıklarından ahlaki bir değer taşımamaktadır. Diğer bir ifadeyle ödeve uygun olan eylemler belli bir çıkarı amaçladığından dolayı ahlak yasasının özelliklerine haiz değildir. Ödevden dolayı yapılan eylemlerde ise bir çıkar ilişkisi bulunmadığından dolayı Kant, bunları birbirinden ayırmaktadır. Şu halde ödeve uygun yapılan eylem ile ödevden dolayı yapılan eylemleri birbirinden ayırmak elzemdir. Bu noktada ödeve uygun eylem ile ödevden dolayı yapılan eylem arasındaki farklılığın *ödev ilkesine* göre gerçekleşip gerçekleşmemesine dayandığı anlaşılmaktadır.³²

Kant'a göre ödeve uygun eylemler ödeve dayanma bilinci taşımadığı için ödevden dolayı yapılan eylemle doğru orantılı değildir.³³ Bunun yanında ödeve uygun olan eylemlerde insanların başına kötü bir olay geldiği zaman bir gün kendisinin de aynı olayın başına geleceği düşünerek eylemde bulunabilmektedirler.³⁴ Bu bağlamda ödeve uygun olan eylemlerin bir çıkarım ve yarar üzerine gerçekleştirilmesi söz konusudur. Kant'ın verdiği örnekte eğer bakkal ödevden dolayı müşteriye iyi davranıyorsa bu durumun ahlaki bir değer taşıdığını söyleyebiliriz. Bir eylemin ödev olarak ele alınması için o eylemin ödevden dolayı yapılması gerekir. Ödevden dolayı yapılan eylemlerde de yalnızca yasa uğruna, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemler geçerli olmaktadır.

Bunun yanı sıra Kant *ödev ilkesinde* öznel olarak yasaya saygı eyleminde, nesnel olarak ise yasaya uygun bir eylemde bulunmamız gerektiğinden söz eder.³⁵ Gerçek

³⁰ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 13.

³¹ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 12.

³² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 89.

³³ Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 93.

³⁴ İoanna Kuçuradi, "*Altın Kural'a Karşı 'Kesin Buyruk'*", haz., İoanna Kuçuradi, *Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020, s. 4.

³⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 89.

ahlaklılık akıl sahibi varlığın ödevden dolayı gerçekleştirmiş olduğu *iyi isteme* ilkesi ile ilgilidir. *İyi isteme* ödevde dayanan bir irade veya yetkisi olan bir şey olarak nitelendirmektedir.³⁶ Ödevden dolayı yapılan eylemler aynı zamanda akıl sahibi bütün varlıkların çıkarları ve istemelerinin ilkelerini taşıdığı için bu ilkeye göre davranış göstermemiz gerekmektedir. Herkes *iyi niyet* eylemini gerçekleştirirse akıl sahibi varlığın ödevi ahlaki bir değerlilik taşır. Bahsi geçen örnekte bakkalın bir malı müşteriye normal fiyatının üzerinde satması, ödevde aykırı olan bir eylem özelliği taşımaktadır. Çünkü bakkalın müşteriye aldatması ahlaklılığa ve ahlaki ödevde tamamen aykırı bir durumdur.

A priori kavramı “tecrüben önce olan” anlamına geldiği gibi “doğuştan getirilen bilgileri” de ifade etmektedir. Kant bağlamında ise daha ziyade “duyular üstü” anlamında kullanılmaktadır. Kant’ın *ödev ilkesi* her insan aklının idesinde bulunan *a priori* olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ödevden dolayı yapılan eylemin de akıl sahibi varlık için olanaklı olan bir eylem olduğu saptanabilmektedir. Akıl sahibi varlığın ahlaka uygun olarak ödevden dolayı gerçekleştireceği eylemin, ona ulaşacak olan bir amaç eyleminde değil, onu yapmaya karar verdiği ilke eyleminde bulunmaktadır.³⁷ Görebildiğimiz kadarıyla Kant istemenin öznel ilkesini nesnelleştirerek genel bir ahlak yasası ilkesini inşa etmeye çalışmaktadır.

Eğer kişi eylemlerinde çıkar, fayda ya da buna benzer durumları amaçlıyorsa onun eylemini ödevde aykırı olan bir eylem olarak ifade etmek gerekmektedir. Bununla birlikte eylemin bir takım arzu nesnelere elde etmeye yönelik değil, ödev ahlakının ilkelerine göre icra edilmesi önem arz etmektedir.³⁸ İsteme ilkesi *a priori* olan biçimsel bir ilkeyle *a posteriori*³⁹ olan içeriksel olan bir ilkenin birbirinden ayrılması gereken yol ağzının tam orta noktasında bulunmaktadır. Eğer isteme eylemi ödevden dolayı belirlenmeye çalışılırsa bu belirleme biçimsel olan bir belirleme olduğu için içeriksel olan bir eylemin ilke özelliği taşımamaktadır.⁴⁰ Akıl sahibi varlığın eylemi onun temel olarak savunduğu ödev ilkesine dayanmalıdır. Böylelikle ödev ahlakının hayata geçmesi mümkündür.

Görebildiğimiz kadarıyla Kant’a göre *ödev ilkesi*, akıl sahibi varlığın isteme eylemini buyuran ahlaksal bir zorunluluk içerir. Bu bağlamda *iyi niyet*, gerçekleştirilecek olan eylemin temel ilkesi hükmündedir. Bu bağlamda bir eylem

³⁶ Heimsoeth, *a.g.e.*, s. 125.

³⁷ H. Haluk Erdem, “İntihar Sorunu Karşısında Immanuel Kant”, *Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara, s. 343.

³⁸ Cassirer, *a.g.e.*, s. 258.

³⁹ *A posteriori* kavramı duyu ve deney aracılığıyla ele edilen bir kavram olmaktadır. Bkz. Cevizci.67.

⁴⁰ Çilingir, *Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 98.

gerçekleştirildiğinde, eylemin ilkeye göre istenmesi gerekir.⁴¹ Akıl sahibi varlıklar için en yüksek iyinin gerçekleşmesi eylemin *ödevi lkesine* göre icra edilmesinden geçmektedir. Buna göre akıl sahibi varlıkların ahlaklılığı için ödev ilkesinin gerçekleştirilmesi elzemdir. Buraya kadar anlatılanlar üzerinden Kant'ın *ödev ilkesinden* dolayı yapılan eylemlerin zorunluluk taşıdığını savunduğu ortaya çıkmaktadır.⁴² Diğer bir deyişle *ödev ilkesi*, ahlak yasasının akıl sahibi varlığın isteme eylemlerine buyurduğu bir gereklilik olduğu belirtilmektedir.⁴³ Akıl sahibi varlık eylemde bulunurken sevgi ve eğilimden dolayı değil, gereklilik eyleminden dolayı eylemini gerçekleştirmelidir. Kant'ın ifade ettiği gibi ahlak yasası da akıl sahibi bütün varlıklar için zorunluluk ve yükümlülük temelinde bir eylemde bulunmasını temsil etmektedir. Zorunluluk ve yükümlülük taşıyan eylemler akıl sahibi varlıkların tasarladığı ödevlerin ilkeleri olmak durumundadır.⁴⁴ Görüleceği üzere Kant, akıl sahibi varlıkların doğal istemelerini, eğilimlerini ve gereksinimlerini ahlak ilkelerinin karşısında konumlandırmaktadır.⁴⁵ Akıl sahibi varlıkların deneysel olan istekleri, eğilim koşulları ve gereksinimlerinden kaynaklı eylemler evrensel olan bir ahlak yasasına uygun nitelikte değildir. Şu halde Kant için önemli olan prensibin ahlak ilkelerine uygun hareket etmek olduğu anlaşılmaktadır.

Kant'a göre ödev ilkesi, akıl sahibi varlığın ahlak yasasından dolayı pratik bir buyruğunu işaret etmektedir. Bir eylemin iyi olarak ele alınması için, iyi olan eylemin ödevden dolayı yapılması gerekir veya ödevden dolayı gerçekleştiren eylemlerin kendi başına iyi olduğunu dile getirmektedir. Buna göre *ödev* yasaya saygıdan dolayı yapılan bir eylem olmakla birlikte bu yasanın zorunluluğu *ödev* bilincini taşımaktadır.⁴⁶ Ödev ilkesine aykırı veya ödev ilkesine uygun olan eyleme John Steinbeck'in *Fareler ve İnsanlar* adlı eserinden örnek vermemiz mümkündür. Slim George'a Curley'in adamlarının Lennie'yi bağlayıp bir kafese kapatacaklarını söyler. Bu olayın meydana gelmemesi için George'un Lennie'yi vurması gerektiğini belirtir. Eğer George, Lennie'yi vurmazsa Curley ve arkadaşları Lennie'nin onuruna ve kişiliğine yakışmayacak eylemlerde bulunacaklardır. George, Lennie'nin onuruna ve kişiliğine yakışmayacak olan eylemlerin oluşmaması için Lennie'yi vurma eylemini gerçekleştirmiştir.⁴⁷ Bu öyküde ahlak problemleri iç içe anlatılmaktadır. Bir insanın

⁴¹ Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 94.

⁴² Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 94.

⁴³ Cengiz İskender Özkan, "Kant'ın Pratik Felsefesi", *Muğla Üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, 2006, s. 325.

⁴⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 90.

⁴⁵ Heimsoeth, *a.g.e.*, s. 125.

⁴⁶ Ayşe Sıdika Oktay, "Kant'da Evrensel Ahlak Yasaları ve Global Etik'e Katkıları", *Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 395.

⁴⁷ John Steinbeck, *Fareler ve İnsanlar*, çev., Ayşe Ece, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1. Baskı, 2012, s. 115.

arkadaşının işkence görmemesi için onu kendisinin öldürmesi, temel bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanın değerine, onuruna ve kişiliğine yakışmayan eylemler Kant'ın iyi yaşam sürme anlayışına aykırı olan bir durum oluşturmaktadır. Çünkü ödevde uygun olan eylem ödevden dolayı yapılan bir eylem değilse bu eylem ahlaksal bir değer özelliği barındırmamaktadır. Ödevde uygun ve ödevde aykırı olan ilkeye yine bir başka örnek vermek mümkündür: Cinayet işleyen bir katil ile karşılaştığımızı farz edelim. Bu arada bu katilin peşinde onu öldürmek isteyen başka bir insan bulunmaktadır. Katil olan insan onu saklamamız için bizden yardım istediğinde, ona iyi niyetimizle yardım edersek ve peşinde olan diğer insana onu öldürmemesi için doğruyu söylemediğimizde Kant'ın ödev ahlakına aykırı bir durum oluşmaktadır. Onun ifade ettiği ödevde aykırı olan eylemler ödev ilkesiyle ilişkilendirilmemektedir. Aynı zamanda akıl sahibi varlığın ödevde uygun eylem gerçekleştirmesi özgürlüğü kısıtlamamaktadır. Ödev ilkesinde bütün akıl sahibi varlıkların özgür istemeleri bulunduğu için onların canları istediği gibi davranması söz konusu değildir. O halde akıl sahibi varlık, ödev bilincinden dolayı eylemleri gerçekleştirmesi gerekir. Görüldüğü üzere ödev ilkesine uygun olan eylemler bir zorunluluk ilkesi taşımaktadır.

1.3. Ahlak Yasası

Kant, ahlak yasasını *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserlerinde derinlemesine inceleyip ve ahlak yasasının neliğini ifade etmektedir. Öncelikle ahlak yasası *a priori* olan bir yasa olmaktadır. Bir ahlak yasasının geçerli olması ve yükümlülüğün nedeni olabilmesi için gereklilik/zorunluluk ilkesini taşıması gerekir. Ahlak yasasının gerekliliği, sadece herhangi bir akıl sahibi varlık için geçerli değildir. Diğer bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olan *a priori* bir yasanın gereklilik/zorunluluk ilkesini taşımaktadır. Bu şekildeki bir bilgi sadece Kant'ın ahlak yasasında geçerli olan bir durum değil, diğer bütün ahlak yasasına bağlı olan yasalar için de geçerli olmak zorundadır. Eğer akıl sahibi varlığın eylemi deney ilkelerinin eylemlerine dayanıyorsa bu eylemler ahlak yasasının ilkeleriyle temellendirilmemektedir.⁴⁸

Akıl sahibi varlık, diğer akıl sahibi varlıkların iyiliği ve onların bir arada yaşaması için bir yasa oluşturmaktadır.⁴⁹ İnsan aklı tarafından oluşturulan yasa aynı zamanda diğer akıl sahibi varlıklar için *ödev* bilincinin gereklilik/zorunluluk ilkesini taşımaktadır.

⁴⁸ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 4.

⁴⁹ Heimsoeth, *a.g.e.*, s. 129.

Şu halde ahlak yasası insanın akıl yetisini kullanarak kendi ilkeleriyle oluşturduğu bir yasa olmaktadır. Bu yasanın temelinde de şu soru yer almaktadır: “Akıl sahibi varlık eylemde bulunurken belirli bir durum, olay ve eylem karşısında ne tepki vermelidir değil, ahlak yasasının ilkesine ulaşmak için isteme eylemiyle nasıl eylemde bulunmaya çalışmalıyım?”⁵⁰ Bu soru insan aklının bilincinden kaynaklanan bir soru olduğu için çözülmesi gerekmektedir. Kant’a göre ahlak yasasının ilkelerine işaret eden ilkeler insan aklının eylem bütünlüğüne tekabül etmektedir. Öyleyse akıl sahibi bütün varlıklar için genel-geçer, nesnel ve zorunlu bir yasa oluşturulmalıdır.

Kant’ın evrensel olan ahlak yasası için Antik dönemde yaşayan Sophokles’in *Antigone* adlı eserinden örnek vermemiz mümkündür. Bu eserde Antigone’nin iki kardeşi ve kralın oluşturduğu yasanın ilişkisinden söz edilmektedir. Eserde anlatıldığı üzere iki kardeşin düşünceleri birbirlerine zıt olduğu için kavga etmektedir. İki kardeşin kavga etmesinin sebebi ülkesini savunan akıl sahibi varlık ile ülkeyi yıkmaya çalışan diğer akıl sahibi varlık arasında geçen problematik bir durumdur. Kavga sonucunda iki kardeş birbirinin canına kıyarak kendi ölümlerine yol açmışlardır. Buradan hareketle Kral Kreon kendi eylemleriyle öznel bir ilkenin yasasını oluşturur. Kendi özerk ilkeleriyle oluşturduğu yasaya göre Kreon, ülkesini savunan kardeşin mezara gömülmesine izin verirken diğer kardeşin mezara gömülmesine izin vermemektedir. Bunun üzerine Antigone, Kreon’un oluşturduğu öznel yasaların ilkelerine karşı gelip ülkeyi yıkmaya çalışan kardeşini gömmeye çalışır. Kralın hizmetkârları Antigone’u yakalayıp kralın huzuruna getirerek onu sorgularlar. Bu durum sonucunda Antigone’nin Kral’a söyledikleri Kant’ın ahlak yasası bağlamında önem arz etmektedir. Antigone, Kral’a alınacak bir kararın diğer bütün insanlar için geçerli bir karar olması gerektiğini ifade ettiği dikkat çekmektedir.

Kant’ın ahlak yasası da bütün insanlar için geçerli evrensel ilkeleri ifade etmektedir. *Antigone* Tanrı’nın koyduğu doğa yasalarının dün ve bugünden bağımsız olarak ebediyen var olduklarını dile getirmektedir.⁵¹ Buna göre kardeşlerden birinin gömülmesine izin verilip diğer kardeşin gömülmesine izin verilmez ise Kant’ın genel geçer ahlak yasasına aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır. Eğer bir yasanın geçerli olması isteniyorsa iki kardeşin de gömülmesi gerekir. İki kardeşte gömüldüğü zaman onun ahlak yasasına göre herkes için genel-geçerlik sağlanmış olacaktır.

Kant’a göre insan bilinçli isteme yetileriyle ödev kavramını ortaya koymaktadır. Bu noktada söz konusu “Ödevi yapmaya zorlayan bilgi nereden gelmektedir?” diye bir

⁵⁰ Talip Karakaya, “Kant ve Varoluşçu Düşünürlerde Özgürlük Sorunu”, *Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 312.

⁵¹ Sophokles, *Antigone*, çev., Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 13.

soru akıllara gelmektedir. Kant'a göre insanın bilgisi akıl yetilerinin eğilimlerden geldiği için başka eğilimlerde aranması söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle bu bilgi insana buyuran ve insanı etkileyen aklın kendi yetisinde yer almaktadır.⁵² İnsana buyuran akıl yetisi evrensel olan yasa ilkesini oluşturmasını sağlamaktadır. Kant'ın ahlak yasasına uygun olan eyleme şu örneği vermek mümkündür: Sözgelimi cebimizdeki bir miktar parayla istediğimiz bir şeyi alabilme imkânımız bulunmaktadır. Fakat yolda aç olan bir insan bizden para istediği zaman biz bu duruma ilgisiz kalıp o parayla istediğimiz nesneyi alma eylemini gerçekleştirdik. Bir gün biz de aç olan insanın durumuna düştüğümüz zaman bu durumun ahlak yasasının ilkesine uygun olup olmadığını irademize sorgulattığımızda, irademiz gerçekleştirdiğimiz eylemin ahlaksal bir eylem olup olmadığını ortaya çıkartacaktır. İrademiz cebimizdeki parayı aç olan birine vermek istediğimizde gerçekleştirmiş olduğumuz eylemin ahlak yasasına uygun bir eylem olduğu ortaya çıkacaktır. Gerçekleştirmiş olduğumuz bu eylem, diğer bütün insanların istemelerini ele aldığı için ahlaksal olarak doğru bir eylem olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan cebimizdeki parayı aç olan birine vermediğimizde bu eylem Kant'ın ahlak yasasına aykırı olan bir eylem olacaktır.

Eğer bir yasanın geçerli olması isteniyorsa insanın hiç düşünmeden yasanın gerekliliğinden dolayı cebindeki parayı alıp aç olan diğer insana vermesi gerekmektedir. Bu şekildeki bir bilgi ancak bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olmak durumundadır. Bununla birlikte akıl sahibi varlıklar öznel ilkelere göre eylemde bulunursa akıl sahibi varlıkların oluşturduğu ilkeler Kant'ın ahlak yasasına uymamaktadır. Çünkü onun ileri sürdüğü ahlak yasası, bütün akıl sahibi varlıkların nesnel isteme ilkelerinin zorunlu gereksinimi içermektedir. Şu halde, bir eylem gerçekleştirilse o eylem nesnel bir yasanın ilkesinden dolayı gerçekleştirmelidir.

Kant ahlak içerikli eserlerinde ahlak yasasının üç tür ilkesinden söz etmektedir. Ahlaklılığın ilk ilkesinde, “öyle bir eylemde bulun ki senin eylemin diğer akıl sahibi varlıklar için genel bir yasa olsun”⁵³ ifadesine yer verir. Onun ilk ilkesi akıl sahibi bir varlığın kendisi için istediği bir eylemi diğer akıl sahibi varlıklar için de o eylemi istemesi gerektiği özelliğini taşımaktadır. Diğer taraftan akıl sahibi bir varlık kendisi için istemediği bir eylemi diğer akıl sahibi varlıklar için de o eylemi istememesi gerekmektedir. Buna göre onun ilk ilkesinde akıl sahibi bütün varlıkların istekleri, ihtiyaçları ve ilgilerin zorunluluğu yer almaktadır. Kant'ın ilk ilkesi evrensel ve mutlak

⁵² Heimsoeth, *a.g.e.*, s. 128.

⁵³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 35.

bir yasanın özelliklerini taşıdığı için bütün akıl sahibi varlıklar bu ilkeyi kabul etmektedir.

Akıl sahibi bütün varlıkların kabul ettiği ve geçerli olduğu zorunlu ahlak yasasına örnek vermek gerekirse onun on buyruktan biri olan “Yalan söyleme!” eylemi üzerinden bu nokta değerlendirilebilir. Kant’ın “Yalan söyleme!” buyruğu akıl sahibi bütün varlıkların doğru kabul ettiği bir öncüdür. Ona göre “Yalan söyleme!” konusunda bir eylem gerçekleştirildiğinde akıl sahibi varlıklar “Yalan söyleme!” eylemini talep edebilirler. Ancak “Yalan söyleme!” sorunsalı karşısında genel bir ahlak yasasının oluşturulması gerekmektedir. Çünkü akıl sahibi bir varlık yalan söylediği zaman diğer akıl sahibi varlıklar da yalan söylemektedirler. Akıl sahibi varlıkların gerçekleştirmiş oldukları bu eylem, çelişkili bir durumla karşılaşarak kendi oluşturduğu yasayı yok etmektedir.⁵⁴ Bu bağlamda Kant’a göre “Yalan söylemeyeceksin!”⁵⁵, “Tutamayacağın sözü vermeyeceksin!”⁵⁶, “İyi yaşayacaksın!”⁵⁷ vb. eylemler akıl sahibi bütün varlıklar için geçerli olması gereken eylemler olmaktadır. Öyleyse bir yasa oluşturulacaksa önce o yasayı oluşturan akıl sahibi varlığın bu yasaya uyması gerekir. Akıl sahibi bir varlık ahlak yasasına uygun eylem gerçekleştirdiğinde diğer akıl sahibi varlıklar da bu yasaya uygun eylemler gerçekleştirebilirler.

Kant ikinci ilkesinde, “Öyle bir eylemde bulun ki senin eylemin herkes için araç değil amaç ilkesi taşıyın”⁵⁸ ifadesini kullanır. Ahlak yasasının söz konusu ikinci ilkesinde akıl sahibi her varlığın onurlu, değerli ve şahsiyet sahibi özellikler taşıdığından söz etmektedir. Bu yüzden akıl sahibi varlığın *araç* (Mittel) olarak ele alınması ve değerlendirilmesi mümkün değildir. Araç olarak kullanılan şeyler akıl sahibi varlığın dışında kalan şeyler, diğer bir ifadeyle fenomenler alanında bulunan eşyalar, olduğu belirtilmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla akıl sahibi varlık, kendinde *amaç* (Zweck) olarak, değeri ve kişiliği mevcut olma özelliği taşımamaktadır. Ancak bir insan başka bir insana hizmet ettiğinde çalışan insanın onurlu ve değerli varlık oluşumundan hiçbir şey kaybetmesi söz konusu değildir. Ona göre kişi onurlu ve değerli oluşumunun dışında eylemde bulunursa işte o zaman kendisini araçsal bir nesne durumuna düşürecektir.⁶⁰ Öyleyse insan, isteme eylemini gerçekleştirirken bu eylemini amaç değeri bilinciyle gerçekleştirmek zorundadır.

⁵⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 77.

⁵⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 4.

⁵⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 18.

⁵⁷ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 13.

⁵⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 96.

⁵⁹ Akarsu, *Immanuel Kant’ın Ahlak Felsefesi*, s. 109.

⁶⁰ Kant, *Ethica*, s. 153.

Kant'ın ifade ettiği gibi insan diğer insanları onurlu, değerli ve kişilik sahibi varlıklar olarak gördüğü için eylemlerinde onları araç olarak değil amaç olarak görmelidir. Bu noktadan hareketle insan isteme eyleminde bulunurken rastgele hareket edemez, bilakis ahlak yasasına göre davranmak durumundadır. İnsanların eylemleri amaç taşıyan eylemler olduğu için bir arada yaşarken birbirlerini araç olarak değil, amaç olarak görmeleri gerekmektedir.⁶¹ Görüldüğü üzere insanın maddi bir eşya gibi ele alınması Kant'ın ahlak yasası ilkelerine aykırı bir durum olmaktadır.

Kant'a göre akıl sahibi varlık, kendi eylemlerinin ilkelerini belirler, onları birbirinden ayırt eder ve oluşturduğu ilkelere uygun eylemler gerçekleştirir. Bu durum aynı zamanda akıl sahibi varlığın kendi ilkelerinin nedenlerini de araştırmasını sağlar.⁶² Kant'ın ifade ettiği gibi akıl sahibi varlığın kendisine karşı ödevleri sadece insanlık onurunu gözettiği için ön yargılardan bağımsız bir şekilde ele alınmaktadır. Buna göre özgür eylemlerimizde insan onurunu ve temel haklarını gözeterek hareket etmemiz gerekmektedir. Akıl sahibi varlık olarak insanın temel insani değerlere gereken önemi vermediğinde diğer akıl sahibi varlıklar tarafından değersiz bir varlık olarak tanımlanması kaçınılmaz olacaktır.⁶³ Diğer bir deyişle, akıl sahibi varlığın her şeyden önce bir kişiliği ve bu kişilikle beraber bir kimliği bulunmaktadır. Akıl sahibi varlık, gerek kendi kişiliğini gerekse diğer akıl sahibi varlıkların kişiliğini -ne olursa olsun- onurlu bir varlık olarak görmesi gerekmektedir.⁶⁴ Şu halde akıl sahibi varlık, diğer varlıklardan kendisini ayırt ederek kendi değerini ve bilincinin farkına varıp eylemlerini bu doğrultuda gerçekleştirmelidir.

Kant'a göre evrende akıl sahibi varlığın dışında bulunan şeylerin ve doğada var olan her şeyin nedensellik mekanizması içinde mevcudiyetini sürdürmektedir. Bu nedenle akıl sahibi varlığın irade yetisine sahip olduğunu kabul ettiği için onun mevcut yasalara davranış gösterirken, akıl yetisini pratik olarak kullanması gerekmektedir. Bununla birlikte akıl sahibi varlık olarak insan, söz konusu mekanizmanın dışında irade yetisini kullanarak eylemlerini gerçekleştirmektedir. İnsanda bulunan akıl yetisi aynı zamanda insana iyi olanı seçme yükümlülüğüne sahip olmasını da sağlamaktadır. Akıl, iradeyi tek başına seçemiyorsa irade öznel koşullara bağlı olmak durumundadır. Kant'a göre her zaman öznel koşullar nesnel koşullarla uyuşmadığı için bunlar birlikte ele alınmamaktadır. Onun için isteme eylemleri tek başına akıl ile bir bütün olarak gerçekleştirilmiyorsa nesnel olarak bilinen eylemler öznel olarak rastlantısal eylemler

⁶¹ Erdem, *a.g.e.*, s. 345.

⁶² Erol Kuyurtar, *Kant*, "İnsan Onuru ve Ölüm Cezası", *Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara, s. 333.

⁶³ Kant, *Ethica*, s. 154.

⁶⁴ İoanna Kuçuradi, "Altın Kural" a Karşı "Kesin Buyruk", s. 6.

taşır. Öyleyse iradenin zorunlu olarak nesnel yasalara uygulanması gerekmektedir.⁶⁵ Bununla birlikte akıl sahibi varlık, öznel yasaların ilkeleriyle eylemde bulunursa akıl sahibi varlık araçsal olan bir nesne konumuna düşecektir.

Kant'ın ahlak felsefesi bağlamında dikkat çekmeye çalıştığı araçsallık ve araçsallaştırma sorunsalına Franz Kafka'nın *Dönüşüm* adlı eserinden örnek verebiliriz. Gregor Samsa sabah uyandığında bir böceğe dönüştüğünü görür. Samsa'nın ailesi onun bir böceğe dönüştüğünü görünce onunla aynı evde yaşamayı istememektedirler. Hatta Samsa'nın evinde çalışan bir hizmetçi kişisel tercihleri (öznel ilkeler) ile onun haysiyetine ve kişiliğine hakaret ederek, onu nesnelleştirip değersiz bir araç olarak görmektedir.⁶⁶ Bu durum Samsa'nın maddi nesnelere bir tutulduğunun ve böylelikle araçsallaştırıldığının bariz bir göstergesidir. Kant, akıl sahibi bir varlığın öznel ilkelerle araçsallaştırılmasının onu nesne konuma indireceğini vurgulamaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi akıl sahibi varlıklar araç değil, bizatihi kendinde amaç ilkesini taşımaktadır. Bundan dolayı hiçbir akıl sahibi varlığın bir eşya ya da bir nesne konumuna getirilerek, araçsallaştırılması ahlak ilkesine aykırıdır. O halde akıl sahibi varlıkların saygı gösterilmesi gereken varlıklar oldukları akıllara gelmektedir. Dolayısıyla insanı kendinde bir araç olarak görmenin bunun kişisel bir tercihin ötesinde ahlaki bir ilke olarak bir gereklilik ve hatta *zorunluluk* (Notwendigkeit) olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Kant üçüncü ilkesinde, "özerklik" (Autonomie) ilkesi"nden söz etmektedir. Özerklik ilkesi bağlamında akıl sahibi varlıkların özgür iradeleriyle kendi yasalarını belirleyebileceklerinden söz etmektedir. Böylelikle ahlak felsefesiyle doğrudan ilişkili olarak saf pratik aklın *özerkliği* ve *özgürlük* (Freiheit) ilkeleri karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷ Öyle ki akıl sahibi varlığın *özerklik ilkesi* ahlak yasası üzerinde temellendirilmektedir. Kant'a göre akıl sahibi varlık, *otonom* bir varlık olarak oluşturduğu ahlak yasasını kendi özgür istemesi ile gerçekleştirir. Bir eylemin de ahlaklı olarak ele alınması için o eylemin ahlaka uygun bir isteme ilkesi içermesi gerekmektedir. Ahlak ilkesinde mevcut bulunan isteme de yasadan dolayı gerçekleştiriliyorsa bu eylemdeki isteme ahlaka uygun bir isteme olarak ele alınmaktadır.⁶⁸ Onun temel ahlak felsefesi de akıl sahibi varlığın özgür istemesini belirleyen ilkeleriyle ilişkili bir duruma işaret etmektedir.

⁶⁵ Çilingir, *Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 99.

⁶⁶ Franz Kafka, *Dönüşüm*, İstanbul: Can Yayınları, 2017, s. 68.

⁶⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 38

⁶⁸ Tepe, *Etik ve Metaetik*, s. 20.

Kant'a göre ahlak yasası ile duygu arasında temel bir farklılık bulunmaktadır. İnsan akılı, bir eylemde bulunurken akıl sahibi varlığın eylemi ahlak yasası uğruna gerçekleşmelidir. İnsanın eylemi duygu eğilimlerinden dolayı yapılıyorsa bu eylem yasaya uygun olabilir, fakat ahlaki bir değer özelliği taşımamaktadır.⁶⁹ Onun ahlak yasası akıl sahibi varlıkların istemelerinden meydana gelen bir belirlenme özelliği taşır. Örneğin, bir insana yardım etmek duygusal olarak iyi eylem gibi görülür. Ancak bu durumda “insan kötü şeyler tasarlıyorsa o zaman insanın yaptığı eylem genel bir ahlak yasasına aykırı bir eylem olmaz mı?” sorusu akıllara gelmektedir. Kant'a göre insan duygular eğiliminden hareketle eylemde bulunduğu öznel ilkeler nedeniyle eylemleri başka insanlara zarar verebilir. Şu halde insanın bu eylemi diğer insanlara zarar verdiği için bu eylem yasaya uygun bir eylem değildir. Söz konusu eylem, yasanın sadece arzu nesnesine yönelik istekler tarafından belirlendiği için ahlak yasası ilkesi olarak değerlendirilmekten uzaktır.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kant'ın on buyruğundan biri olan “Yalan söyleme!” buyruğu ona göre insanın eylemde bulunmaması gereken bir buyruğun ilkesini içerir. Yine de öleceğini bilen bir kişiye yalan söylenebilmektedir.⁷⁰ Çünkü “Yalan söyleme!” eylemi ölecek olan akıl sahibi varlığa bir çıkar sağladığı için akıl sahibi varlık eylemin durumuna, davranışına ve eğilimine göre nadir eylemleri gerçekleştirebilmektedir. Öte taraftan “Yalan söyleme!” buyruğu ahlak yasasına aykırı olan bir eylem özelliği içerir. Onun yasasına aykırı olmasının sebebi akıl sahibi bütün varlıklar için geçerli olan bir zorunluluk içermemesidir. Ahlaklılık ve insanlık olan iki şey, akıl sahibi varlığın değerli ve onurlu bir varlık olduğunu ortaya koyduğu için değerli olan şeyler olmaktadır.⁷¹ Dolayısıyla insanın ahlak ilkelerine göre eylemlerini gerçekleştirmesi vazgeçilmez derecede önem arz etmektedir.

1.4. Kategorik Buyruk ve Hipotetik Buyruk

Kant'ın ifade ettiği gibi, akıl sahibi varlık kendi eylemleri için ölçüt olacak genel geçer yasaya özgür iradesiyle mutabık olmak ve yasaya uymak durumundadır. Akıl sahibi varlık, doğa yasalarının mekanizmasında özgür bir eylem gerçekleştiremezken ahlak yasasında özgür bir isteme eyleminde bulunabilmektedir. Bununla birlikte doğa yasası ve ahlak yasasının zorunluluktan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Kant'a göre ahlak yasalarının ilkesini oluşturan varlıklar, akıl ve isteme sahibi varlıklar olduğu için

⁶⁹ Ogün Ürek, “Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 13, 2007, s. 191.

⁷⁰ Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 123.

⁷¹ Harun Tepe, *Etik Savaşları Önleyebilir mi?*, haz., İoanna Kuçuradi, Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020, s. 67.

ahlaki bir isteme zorunluluğunu oluşturan eylemler gerçekleştirirler. Doğa yasası mekanik bir zorunluluğun ilkelerini taşıdığı gibi, ahlak yasası da genel geçer, zorunlu ahlak ilkelerini içermektedir.⁷² Kant'a göre akıl sahibi varlık genel-geçer bir ahlak yasasını hayata geçirmek için ilkeler oluşturur. Söz konusu ilkeler akıl sahibi varlıklar için nesnel birer emir hükmündedirler ve bu emrin zorunluluğuna da buyruk adı verilmektedir. Her emir bir buyruk olarak nitelendirildiği için bütün buyruklar "gereklilik" ifadesiyle tanımlanmaktadır.⁷³

Kant'a göre gereklik buyruğu akıl sahibi varlıkta bir zorunluluk ve zorlama meydana getirmektedir. Buyrukların zorunluluk ilkeleri, akıl sahibi varlıkların hangi eylemleri yapıp hangi eylemlerin yapmamaları gerektiği hususundaki ölçütler hükmündedir. Bu minvalde Kant buyrukların formlarını ikiye ayırarak söz konusu sorunsala açıklık getirmeye çalışmaktadır. Kant'ın hangi buyruğu temel aldığı tartışmasına geçmeden önce bu buyrukların neler olduğuna bakmak yerinde olacaktır. Bu tasnifteki birinci buyruk *hipotetik buyruk* (hypothetische Imperativen) olarak, ikinci buyruğu ise *kategorik buyruk* (kategorische Imperativ) olarak adlandırmaktadır.

Koşullu buyruk olarak da bilinen *hipotetik buyrukta*, akıl sahibi bir varlık bir şeyi istediği zaman başka bir şeyi araç olarak kullanabilmektedir.⁷⁴ Buna göre *hipotetik buyrukta* akıl sahibi varlığın ulaşmak istediği bir amaca yönelik eylemleri söz konusudur. O bütün diğer eylemleri belirlediği amaca ulaşmak için birer araç olarak kullanmayı tercih etmektedir.⁷⁵ Örneğin, bir insan yaşlanınca iyi yaşamak istiyorsa gençliğinde çalışıp para biriktirmelidir. Ya da Kant'ın ifade ettiği gibi, insan saygınlığını korumak istiyorsa "yalan söylememesi"⁷⁶ gerekir. Ele aldığımız bu örnekler insanların çıkarları için bir şeyleri araç olarak gerçekleştirmesini içeren hipotetik buyruğun olduğunu görmekteyiz. Kant'ın ifade ettiği *hipotetik buyrukta* şart/koşul ilkesi taşıdığından bir eylem amaç ilkesine ulaşmak için diğer eylemleri araç durumuna getirir. Dolayısıyla *koşullu buyrukta* insanların birbirlerini araçsallaştırması ve nesneleştirilmesi belirgin olduğundan Kant'ın ahlak yasasına uygun değildir.

Kant koşulsuz buyruk olarak da bilinen *kategorik buyruk* anlayışını ise şu şekilde formüle etmektedir: "Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun."⁷⁷ Onun bu düşünceleri ödev ahlakı, iyi isteme, ahlaklılık ve

⁷² Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 102.

⁷³ Oktay, *a.g.e.*, s. 395.

⁷⁴ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 59.

⁷⁵ Çilingir, *Ahlak Felsefesine Giriş*, s. 100.

⁷⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 59.

⁷⁷ Kuçuradi, "Altın Kural"a Karşı "Kesin Buyruk", s. 3.

ahlak yasası ile uyumlu bir bütünü ifade etmektedir. Koşullu buyrukları arzu nesnesi belirlerken, koşulsuz buyruklarda ödev ilkesinin özgür istemeyi belirlemesi esastır. Şu halde temelde içerik olarak kategorik buyruk hipotetik buyruktan ayrılmaktadır. *Kategorik buyruk* bir erek gerçekleştirirken başka ereklere ihtiyaç duymayan buyruk olarak adlandırılmaktadır. Çünkü *kategorik buyruk* kesin, mutlak ve herhangi bir koşula bağlı değildir. *Koşulsuz buyruk* aynı zamanda kendi başına iyi ve ödeve uygun olabilen bir buyruk olduğu için duyudan ziyade aklın ilkelerine dayanmaktadır.

Görebildiğimiz kadarıyla pratik yasalar ya koşullu buyruklar ya da koşulsuz buyrukların özelliklerini taşır. Ancak ahlak yasaları ise kesin, mutlak ve evrensel ilkeler taşıdıkları için *kategorik buyrukların* ahlak yasaları altında kavranması mümkün olmaktadır.⁷⁸ Diğer bir deyişle, Kant'ın *kategorik buyruğunun* ahlak yasasının kendisi dışında başka bir şeyin varlığından türetilmesi söz konusu değildir. Buna göre *kategorik buyruğun* muhtevasını kendi dışındaki eylemlerde aramak doğru bir tutum olmayacaktır.⁷⁹ Buna göre *kategorik buyruk* her zaman aynı kalan bir özelliğe sahip olan ahlak buyruğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla *hipotetik buyruk* akıl sahibi bir varlığın öznel ilkelerini içerirken, *kategorik buyruk* herkes için geçerli olan nesnel buyruğun ilkesini taşımaktadır. Şu halde *kategorik buyrukta* akıl sahibi bütün varlıklar için geçerli eylemler geçerli iken, *hipotetik buyrukta* sadece akıl sahibi bir varlık için geçerli olan isteme ilkesi söz konusudur.

Kanaatimize göre akıl sahibi bir varlık için temel prensinin *kategorik buyruk* olması gerekir. *Kategorik buyruk* ahlak yasalarına tabi olan *a priori* bir istemenin salt formu olarak ifade edilmektedir. Kant'ın ifade ettiği “Hırsızlık yapmayacaksın!”, “Dürüst ol!”, “Söz verdiğin eylemleri gerçekleştir!” vb. ilkeleri genel geçer olduklarından akıl sahibi bütün varlıklar için ahlak yasasına uygun olan buyruklardır. Söz konusu her iki buyruğu, akıl sahibi varlıkların özgür istemelerinin ahlak yasasına uygunluğunu anlamak için temel bir ölçüt olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla Kant'ın zorunlu ahlak yasasının ilkesinin kategorik buyruk olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre insanın akıl yetisi ahlak yasasına bağlı olan pratik eylemde bulunmamızı sağlar. Bununla birlikte *koşulsuz buyruk*, bölge, kültür, millet ve din ayrımı yapmadan bütün insanlar için geçerli olacak ahlak yasasının temel ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰ Pratik buyruk, kategorik olan bir buyruğun bir diğer adıdır veya bu buyruğun açılımı olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden kategorik buyruk ile ahlak yasasının birbiriyle ilişkilendirmemiz mümkün olmaktadır.

⁷⁸ Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 103.

⁷⁹ Cassirer, *a.g.e.*, s. 247.

⁸⁰ Kuçuradi, “*Altın Kural'a Karşı "Kesin Buyruk"*”, s. 2.

Kant'ın kategorik buyruğu aynı zamanda ahlaksal buyrukların ilkelerini taşıdığı için özgürlük kavramıyla da ilişkilidir. Özgürlük pratik aklın yasasıyla kanıtlanması gerektiği kadar özgürlüğün salt bir kavram olarak bir zorunluluk⁸¹ taşıması gerekmektedir. Kant'a göre akıl sahibi varlığın isteme eylemi, diğer bütün akıl sahibi varlıklarla genel bir yasa ilkesi oluşturmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi genel geçer bu ilke *kategorik buyruğun* ve ahlak yasasının temelini oluşturmaktadırlar. Özgürlük kavramı da ve ahlak yasası gibi genel geçer bir anlamda ele alınmalıdır. Çünkü bütün akıl sahibi varlıkların istemelerini belirleyen, ortak nedenlerin olduğunu ifade etmemiz mümkündür.⁸² Akıl sahibi varlığın oluşturduğu isteme, özgürlük idesine dayandığı için bağımsız bir isteme eylemi olarak değerlendirilmektedir. İsteme bütün akıl sahibi varlıkların pratik olarak eylemde bulunması için gereken bir yükümlülük içerir.

Kant'a göre akıl sahibi varlık özgür isteme eylemlerinde bulunduğu zaman belirli bir ilke çerçevesinde hareket ediyorsa özgürlüğün *kategorik buyrukla* ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte akıl sahibi varlıkların yetkinliği bu kavramların gerçekliğini ortaya koymak için yeterli değildir. Diğer taraftan akıl sahibi varlıkların belli bir nesneyi ya da şeyi elde etmeye yönelik eylemde bulunmaları *özerklikten* ziyade *yaderklik* (Heteronom)⁸³ ilkesine işaret etmektedir. İşte Kant bu noktadan hareketle akıl sahibi varlığın ahlak yasasına uygun olan iyi ilkeler doğrultusunda eylemlerini temellendirmesi gerektiğini söyler. Bu hususu sağlayacak olan buyruk ise *kategorik buyruk* olmaktadır. Kant'ın ifade ettiği *kategorik buyruğa* göre akıl sahibi varlık özgür isteme eylemini gerçekleştirerek diğer akıl sahibi varlıkların özgürlüklerine saygı duyup evrensel olan bir amaçlar krallığını oluşturur.⁸⁴ Çünkü amaçlar krallığı olan ülkede akıl sahibi bütün varlıkların isteme ilkeleri bulunmaktadır.

1.5. Özerklik, Yaderklik ve Amaçlar Krallığı

Kant, akıl sahibi varlık olmak ile *özerklik/otonom (Autonomie des Individuums)* anlayışı arasında önemli bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Şu halde akıl sahibi varlık ahlak yasasının bir üyesi olduğundan eylemlerinde yasayı oluşturan yükümlülüğe riayet etmelidir. Akıl sahibi varlık ancak söz konusu yükümlülüğü gerçekleştirerek kendisi görülür dünyada düşünür kılmaktadır.⁸⁵ Diğer bir deyişle akıl sahibi varlık ahlak yasasının kurucu üyesi olduğu için *özerklik ilkesini* irade ve isteme yetisiyle oluşturmaktadır. Akıl sahibi varlık aynı zamanda yasaya tabi olan bir varlık olarak ele

⁸¹ Aziz Sekman, "Kant'ın Ahlak Delili", *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2017, s. 60.

⁸² Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 65.

⁸³ Yaderklik başka etmenler tarafından belirlenme ve özerk olamama durumudur.

⁸⁴ Aslı Çerçi, "Kant Felsefesinde Özgürlüğün Yeri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014, s. 54.

⁸⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 72.

alındığı için *ödev ilkelerine* de karşı olumlu bir bağ kurar.⁸⁶ Bu yüzden ahlak yasası, akıl sahibi varlığın *özerklik ilkesine* göre eylemde bulunmasını sağlar. Daha önce de ifade edildiği üzere ahlak yasasını belirleyen şey insan aklının hem irade hem de isteme ilkeleridir. Bundan dolayı insan aklı, kendi *otonom* yetisiyle *özerklik ilkesine* uygun eylemler gerçekleştirebilmektedir. Kant'ın ileri sürdüğü özgürlük, özerklik ilkesine, özerklik ilkesi de ahlaklılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı olmak durumundadır. O *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*'nde özerklik ilkesiyle özgürlük arasındaki ilişkinin önemini şöyle anlatır:

Demek ki, sırf anlama yetisi dünyasının bir üyesi olarak benim bütün eylemlerim, saf istemenin özerklik ilkesine tamamen uygun olurdu; saf duyular dünyasının bir parçası olarak ise, eylemlerimin arzuların ve eğilimlerin doğal yasasına, dolayısıyla doğanın yaderkliğine tamamen uygun sayılması gerekecekti. (Birincileri, en üstün ilke olan ahlaklılık ilkesine, İkincileri ise mutluluk ilkesine dayanacaktı.) Oysa anlama yetisinin dünyası duyular dünyasının temelini, dolayısıyla yasalarını da içerdiğinden, bundan dolayı da (tamamen anlama yetisi dünyasına ait olan) istemem bakımından doğrudan doğruya yasa koyucu olduğundan ve böyle düşünülmesi gerektiğinden; ben düşünce varlığı olarak kendimi —diğer yandan duyular dünyasına ait bir varlık olarak bilsem bile— ilkinin yasasına, yani özgürlük idesinde o dünyanın yasasını içeren aklın yasasına, bundan dolayı da istemenin özerkliğine bağlı bileceğim: bunun sonucu olarak da, anlama yetisi dünyasının yasaları benim için buyruklar olarak, bu ilkeye uygun eylemler ise ödevler olarak görülmelidir.⁸⁷

Akl sahibi varlık, kendi akıl yetisini kullanarak varoluş ilkesinde hareketle bir yasa oluşturur. Söz konusu olan bu eğilimler genel bir yasa *özerkliği* taşıdığı için Kant, akıl sahibi varlığın *otonom* eylemde bulunarak *özerklik* yasasını oluşturmasını öngörür. Öte taraftan akıl sahibi varlık kendi isteme ilkeleriyle oluşturduğu genel yasayı başka nesnelere ararsa o zaman *yaderklik* ilkesiyle karşılaşmaktadır. Kant'a göre nesne yasayı belirlediği için kişinin kendisi isteme yetisini oluşturmamaktadır. Onun dile getirdiği gibi, ister eğilimde olsun ister tasarımda olsun bu husus aynı zamanda koşullu buyruğu da açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle eğilimlerin dışında başka eğilimler meydana geliyorsa Kant, bu durumu *yaderklik* ilkeleri içerisinde ele almaktadır. O halde akıl sahibi varlığın eğilimleri, istemeleri ve arzularını kendi iradesiyle gerçekleştirdiğini iddia etmek mümkün değildir. Çünkü arzuya ve nesneye dönük istemeye ilgili her şey başkalarının eylemlerinin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. İnsan aklının eğilimlerinden oluşturduğu ilkeler, aynı zamanda *koşullu buyruk* ilkesine uygun olan bir durumu da açıklamaktadır.⁸⁸ Ancak Kant'ın düşüncesinde ahlak yasası kendi başına oluşan ve başka bir durum içermeyen bir yasa olmaktadır.

⁸⁶ Allen W. Wood, *Kant*, çev., Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 2009, s. 179.

⁸⁷ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 72.

⁸⁸ Oktay, *a.g.e.*, s. 396.

Kant akıl sahibi bir varlığın gerçekleştirdiği eylemlerin, diğer akıl sahibi varlıklar için de genel bir ilke olarak kabul edildiğinde genel bir yasanın oluşabileceğini ifade etmektedir. Kant'a göre *amaçlar krallığı*nda (Reiche der Zwecke) bireysel olarak gerçekleştirilen eylem, akıl sahibi bütün varlıklar için geçerli olan sistematik birliğe bürünmektedir. Onun düşüncesinde *amaçlar krallığı* bütün akıl sahibi varlıkların onurunu ve değerini içerir. Bu yüzden akıl sahibi varlık, *amaçlar krallığı*nda kendi kendisini belirleyen bir krallıkla iç içe olmaktadır. *Amaçlar krallığı*nda akıl sahibi varlık kendisini bir yasa koyucu olarak gördüğü için eylemlerini o durum doğrultusunda yargılar ve gerçekleştirir. Kant, temel bir yasanın içerisinde akıl sahibi varlığın diğer akıl sahibi varlıkların istemelerini ele alarak *amaçlar krallığı*nın oluşmasını formüle etmektedir.⁸⁹

Akıl sahibi varlık kendisini kendinde amaç değeri taşıyan bir varlık olarak gördüğü sürece kendi oluşturduğu yasalara boyun eğer. Böylelikle *amaçlar krallığı*nın eylemleri sağlanmış olacaktır. Söz konusu olan belirlenmeler insan aklının *özerklik ilkesinin* bilincinden kaynaklanan ahlak yasının ilkelerini içermektedir. Akıl sahibi varlığın oluşturduğu eylemler ahlak yasını oluşturduğu için doğa yasalarına karşı insanı özgür kılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla ahlak yasının koşulsuz bir değeri ve saygısının mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır. Özerklik ilkesi aynı zamanda akıl sahibi varlığın değerindeki temeline de işaret etmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla *özerklik* ilkesi akıl sahibi bütün varlıkların *amaçlar krallığı*ndaki isteme yetilerini temel aldığı için Kant özerklik ilkesini yaderklik ilkesinden ayrı tutmaktadır.

Kant'ın *amaçlar krallığı* çeşitli akıl sahibi varlıkların oluşturdukları ortak yasaları meydana getiren ve ortak yasalara bağlı olan sistematik bir birliğe işaret etmektedir.⁹¹ Diğer bir deyişle, *amaçlar krallığı* akıl sahibi varlığın bütün eylemlerini yasa koymasıyla ilişkilendirir. Çünkü yasa *amaçlar krallığı*yla olanaklı hale gelmektedir.⁹² Buna göre akıl sahibi bir varlığın kendi kendisini ve eylemlerini muhakeme edebilmek için ilkeler aracılığıyla genel bir yasa ortaya koyması mümkündür. Ahlak yasası denilen bu yasa nesnel ilkelerden oluştuğu için akıl sahibi bir varlığın *amaçlar krallığı* kavramını içinde barındırır.⁹³ *Amaçlar krallığı* bir ülkenin evrensel ve zorunluluğa işaret eden bir sistem bütünlüğü ile bir durumu tarif etmektedir.

⁸⁹ Cassirer, *a.g.e.*, s. 264.

⁹⁰ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 53.

⁹¹ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 51.

⁹² Elif Çetinkıran Balcı, "Özgürlük Kavramını Yeniden Düşünmek: Kant ve Arendt'te Etik ve Politik Bir Sorun Olarak Özgürlük", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017, Ankara, s. 60.

⁹³ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 50.

Kant'a göre insan akılı, *amaçlar krallığı*nda genel bir yasa koyucu olarak eylemde bulunduğu ve genel yasalara bağlı olduğunda *amaçlar krallığı*nın bir üyesi konumunun temsili olmaktadır. Yasa koyucu başka akıl sahibi varlığın istemesine bağlı olmadığından o zaman akıl sahibi varlık *amaçlar krallığı*n başı olmak zorundadır.⁹⁴ Diğer bir ifadeyle akıl sahibi varlık, özgürlük aracılığıyla *amaç krallığı*nı gerçekleştirdiğinde onun isteme eylemi hem yasa koyucunun üyesi hem de bu yasa koyucunun başı olmak durumundadır. O halde akıl sahibi varlık, ihtiyaçlarını ve istemelerini ilkeler aracılığıyla değil, bağımsız bir şekilde icra etmesi gerekmektedir. İşte bu durumda akıl sahibi varlığın *amaçlar krallığı*nın başı olmasından söz edilmektedir.⁹⁵ *Amaçlar krallığı* diğer bütün akıl sahibi varlıkların bir arada yaşamasını sağlayan bir krallık biçimi olduğu için ahlak yasasıyla bir bütünlük taşıdığını iddia edebiliriz.

⁹⁴Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 51.

⁹⁵Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 51.

2. AHLAK FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK VE NEDENSELLİK

2.1. Özgürlük Sorunsalı

Özgürlük problemi ahlak felsefesinin temel konularından biridir. Söz konusu problem felsefe tarihinde filozofların üzerinde durduğu önemli konuların başında gelmektedir. Kant'ın özgürlük düşüncesini öncelikle *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserinde ele alıp, tartıştığı görülmektedir. Teorik aklın eleştirisi tam ve kesin bir bilgi olduğu için özgürlük denilen kavram da problematik olmadan düşünülme ve nesnel gerçekliği olmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Kant özgürlük kavramının pratik akılda ele alınmasının daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Özgürlük kavramı teorik akılda ele alınmasına ve düşünülmesine rağmen özgürlüğün var olduğundan bahsedilmesi mümkün değildir. Öte taraftan Kant, pratik akılda mutlak anlamda özgürlük kavramının var olduğunu ifade etmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla Kant özgürlük kavramının saf *a priori* bilgisinin nesnel gerçekliğini pratik aklın bilgisinde aramaya çalışmaktadır.

Kant metafiziğin üç tür idesinden söz ederek özgürlüğün problematik bir kavram olduğunu iddia etmektedir. Buna göre metafiziğin üç tür idesini Tanrı kavramı, özgürlük kavramı ve ölümsüzlük kavramı oluşturmaktadır. Bu idelerden ikinci olan idenin, birinci olan ideyle ilişkilendirildiğinde oluşan yargı insanı üçüncü olan idelerin bilgisine erişmesini sağlamaktadır. İşte idelerin nesnel gerçekliğini oluşturan her şey aklın ideleri için birer araç olmak durumundadır. Kant'ın ileri sürdüğü Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük idelerine doğal olan bilimlerle ulaşılması söz konusu değildir. Onlara ulaşacak şeyler doğanın ötesinde bulunan unsurlar üzerinde kuruludur.⁹⁶

Doğanın ötesinde bulunan Tanrı ve ruh gibi unsurların teorik akılda kanıtlanması mümkün değildir. Kant, Tanrı ve ruhun da nesnel gerçekliğini özgürlük aracılığıyla kazandığını savunur. Çünkü özgürlük aklın üç idesi arasında *a priori* olarak bildiğimiz tek idedir ve ahlak yasasının ön koşulu olmaktadır. Buna göre bizim özgürlüğü kanıtlamamız mümkün değildir, ancak özgürlüğü ahlak yasasıyla birlikte varsaymamız mümkündür. Şu halde akıl sahibi varlık, eğer teorik aklın pratik akıla nasıl dönüşebileceğini açıklamaya çalışırsa bu özgürlüğü açıklamakla aynı şey olacaktır. Böylelikle de akıl sahibi varlık kendisinin bütün sınırlarını aşmış olacaktır.⁹⁷ O, bunu açıklayan her çabanın ve harcanan her emeğin boşuna olduğunu iddia eder. Dolayısıyla

⁹⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 191.

⁹⁷ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 78.

özgürlüğünün olanaklı olduğunu temellendirmeye çalışmak insanın akıl yetilerinin üstündedir ve bunu akıl sahibi varlığın kendi yetileriyle açıklamaya çalışması söz konusu değildir.

Kant'a göre özgürlük kavramının nasıl ortaya çıktığını anlamamız için *numenal* (düşünülr) dünya ve *fenomenal* dünya arasındaki farklılık önem arz etmektedir. Fenomenal dünya görölür alanın konularını temel alırken, numenal dünya anlama yetisine ait dünyanın özelliklerini içinde barındırır. Akıl sahibi varlığın bütün yetilerinin ve eğilimlerinin yasalarını bilebilmesi için numenal dünya ile fenomenal dünyanın iki çerçevesine bakması gerekmektedir. Çünkü fenomenal dünya doğa yasalarının *yaderklik* ilkelerini temel alırken numenal dünya ise kendisini anlama yetisi dünyasının ilkelerini içirmektedir. Bununla birlikte Kant akıl sahibi varlığın düşünce ve anlama yetisinin, numenal dünyanın oluşturduğu yasalar olduğunu savunmaktadır. Bu husus aynı zamanda deneysel olan ilkelerden bağımsız olarak eylemde bulunmayı sağlamaktadır.⁹⁸ Öyle ki özgürlük denilen kavramda numenal dünyanın bir kavramı çerçevesinde belirlenmiştir. İnsan akli da kendisini numenal olan bir dünyanın üyesi olarak düşündüğü için özgür istemesini görölür dünyadan ayırt etmektedir. Özgürlük idesi de fenomenler dünyasından bağımsız olarak ahlakın *özerklik* ilkelerini oluşturduğu temeller altında ele alınmaktadır.⁹⁹ Buna göre özgürlük kavramının da deney ve görölür dünyasında elde edilmesi mümkün olmayan bir ide olduğu anlaşılmaktadır. Böylece onun deneyden bağımsız olan numenal dünyada işlevsel olarak özgürlüğü nitelendirdiğini ifade edebiliriz.

Kant'a göre ahlaksal olan ilkeler numenal dünyanın zorunluluğunu içeren akıl sahibi varlığın isteme ilkeleridir. Akıl sahibi varlıkta kendisini fenomenler dünyasının bir üyesi olarak gördüğü zaman istemenin genel ilkelerine gerek duymaktadır.¹⁰⁰ Gereklilik ahlak yasasının zorunluluk ilkesini taşıdığı için insanın “özgür isteme” eylemlerini bu çerçevede gerçekleştirmesi doğru olacaktır. Akıl sahibi varlığın özgürlük idesi de aklın zorunlu bir isteme ilkesi olduğu için bir deney kavramı değildir.¹⁰¹ O halde akıl sahibi varlığın özgür istemeyle oluşturduğu ilkelerin, pratik ahlak ilkelerin temel biçimi olduğunu çıkartabiliriz.

Kant'ın özgürlük idesini en yalın bir şekilde açıklamaya çalışırsak; özgürlük, dışarıdan hiçbir etkiye bağılı kalmadan, insan aklının kendi oluşturduğu eylemi kendisinin yaratması olarak tanımlanabilir. Akarsu bu durumu şu şekilde ifade

⁹⁸ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 71.

⁹⁹ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 71.

¹⁰⁰ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 74.

¹⁰¹ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 74.

etmektedir: “Akıl sahibi varlık bu veya şu eylemi gerçekleştirme kararını verme eğilimi nasıl gerçekleşir veya özgürlük bilincini nasıl bilebilir soruları insanın akıl yetisinde sorgulanmaktadır?”¹⁰² Kant *Arı Usun Eleştirisi*’nde ifade ettiği gibi, akıl sahibi varlık özgürlüğü numenal alanda tasarlayıp fenomenal alanda tasarlayamıyorsa ona göre özgürlük var olmaktadır.¹⁰³ Dolayısıyla akıl sahibi varlıkta kendisini özgür olduğunu biliyorsa bu bilginin ona ancak idelerden gelmiş olması mümkündür. İdelerden gelen bilgi ise akıl sahibi varlığın içinde duyduğu bir buyruğun ilkesinden ortaya çıkmaktadır. Ona göre “Yapmalısın!” buyruğu herhangi bir koşula bağlı olmadığı için insan akli kendi içinde duyduğu fenomenler dünyasının bir ürünü haline getirir.

Kant’ın ifade ettiği gibi, akıl sahibi varlık bir eylemde bulunmasa da onun kendisinden beklediği şeyi öngörür.¹⁰⁴ Öyle ki akıl sahibi varlık içinden gelen “Yapmalısın!” buyruğunu biliyorsa “Yapmalısın!” buyruğu, akıl sahibi varlığı özgür kıldığı gibi onun bu bilgiyi elde etmesini sağlayan ahlak yasasına ulaşmasını sağlar.¹⁰⁵ “Yapmalısın!” buyruğu ile “Yapabilirsin” buyruğu akıl sahibi varlıkta özgürlük ve ahlak yasası arasında bir bilincin oluşmasını sağlar. Kant bağlamında düşünüldüğünde “Yapmalısın” buyruğu “yapabilirsin” buyruğunun varlıksal bir zemin koşulunu oluşturmaktadır. “Yapmalısın” buyruğunun ise yapabileceğin buyruğunun bilinç koşulunu sağladığı öngörülmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla ahlak yasasının olanağı, insan bilincinde bir özgür isteme yetisinin gerçekliğini anlamamıza neden olur.

Kant’a göre özgürlük idesinin gerçekliği doğa yasaları gibi deney ve görüşü elde edilme imkânı olmayan aklımızın bir ürünü haline gelmektedir. Bu yüzden o, özgürlüğü analogi (benzetme) olabilecek nesnelere örnekleriyle açıklama imkânımız olmadığını dile getirmektedir. Özgürlük yasalara bağlanabilen aklın idelerin zorunlu bir isteme bilincinin niteliklerini taşır.¹⁰⁷ Başka bir ifadeyle özgürlüğün olanaksızlığı ile ahlaklılığa uymayan eğilimlerinin istenmesi aynı özellikleri içermektedir. Çünkü nesneye göre belirlenen bir istemenin özgür bir isteme olması mümkün değildir.

Kant’ın ahlak anlayışında kişinin istemesini nesne ve arzu belirlediğinde, özgür bir istemeden söz edilmesi mümkün değildir. Kant bu durumu “Bu duygu, yanlış olarak bazıları tarafından ahlaksal yargılamamız için ölçüt olarak verilir”.¹⁰⁸ Bu türden belirlenimler doğal nedenselliğin bir yansımasıdır. Kant’ın özgürlük anlayışı ise

¹⁰² Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, 1987, s. 39.

¹⁰³ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 174.

¹⁰⁴ Karakaya, *a.g.e.*, s. 314.

¹⁰⁵ Çerçi, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁰⁶ Özkan, *a.g.e.*, s. 326.

¹⁰⁷ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 78.

¹⁰⁸ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 79.

istemenin a priori olarak, nesne, arzu ve sonuçtan bağımsız olarak bir saf isteme olmasına işaret etmektedir. Ahlak yasası gereği akıl sahibi varlığın eğilimlere göre değil yasaların eylemlerine göre hareket etmesi gerekmektedir. Buna göre eğilimler akıldan uzak birer içgüdü olduğu için insanın akıl yetisiyle eğilimleri elde etmesi söz konusu değildir. Onun ifade ettiği gibi akıl sahibi varlıklar eğilimlere göre eylemde bulunursa o, onların asıl amaçlarına aykırı davranış gösterdiklerini belirtir. İşte bunun oluşmaması için eğilimler özgürlük bilinciyle sağlamaştırılmaktadır. Bunun yanı sıra eylemin gerçeklik ilkesi kural olarak akıl sahibi varlığa yasa ilkesinin amacını göstermektedir. Kant'ın ileri sürdüğü özgürlüğü kısıtlayan etkenlerin de insanın eylemleriyle tutumlu hale gelmesi öngörülmektedir.¹⁰⁹ Diğer bir ifadeyle Kant insanın içgüdülerden ayrı eylem gerçekleştirmesi ve insanın karar vermesi için akıl yetisini kullanması gerektiğini öngörmektedir.¹¹⁰

Kant'a göre insan, hayvanlar gibi sınıflandırılabilir ve tanımlanabilecek bir varlık değildir. Çünkü insan içgüdüleriyle değil, akıl yetileriyle eylemlerini gerçekleştirmek durumundadır. Akıl sahibi varlıkların herhangi bir nesneye ya da arzuya bağlanmadan özgür bir biçimde gerçekleştirdiği eylemlerini ahlak yasası açısından değerlendirmek mümkündür. Eğer akıl sahibi varlık bu eylemini özgür bir eylem olarak gerçekleştirirken, eylemini ahlak yasasından dolayı gerçekleştirmez ise ahlaki anlamda tartışmalı bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak akıl sahibi varlık özgür eylemini ahlak yasasından dolayı gerçekleştirirse onun eylem biçimi ahlaki olarak nitelendirmek mümkündür.

Ahlaki ilke değerine ulaşan insan da pratik yasayı elde etmektedir. Bundan dolayı Kant akıl sahibi varlığın kendi kendine bir yasa koymasına gerektiğini savunmaktadır. Onun ileri sürmüş olduğu yasa da akıl sahibi varlığın oluşturduğu *özerklik ilkesinden* başka bir şey değildir. Kant'ın *özerklik ilkesinde* doğa yasasının ve doğal belirlenmelerin dışında yer almaktadır.¹¹¹ O halde ahlak yasası insanın özgür isteme eylemlerinden oluşturulmuş ve doğa mekanizmasının sistem bütünlüğünden farklı bir yapıya sahip olmaktadır. Bundan şu sonuç çıkar ki akıl sahibi varlıkların bir arada yaşayabilmeleri için gerçekleştirmiş olduğu eylem biçimleri, insanın akıl yetisine bağlanarak, özgür istemelerin birer ilkesel zorunluluk haline dönüşmesi gerekmektedir. Kant'ın kategori çizelgesinde özgürlüğün önemli bir yeri olmaktadır. O, "iyi ve kötü kavramları bakımından özgürlük kategorilerinin çizelgesini şu şekilde belirler:

¹⁰⁹ Kant, *Ethica*, s. 155.

¹¹⁰ Vehbi Hacıkadiroğlu, "Kant'ta Özgürlük Sorunu", *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, 1. Basım, 2006, s. 302.

¹¹¹ Bedia Akarsu, "Kant'da İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu", *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, 1. Basım, 2006, s.306.

1. “Nicelik Kategorileri
Öznel, maksimlere göre (Kişinin istemesinin niyetleri)
Nesnel, ilkelere göre (Buyurtular)
Özgürlüğün hem nesnel, hem de öznel a priori ilkeleri (Yasalar)
2. Nitelik Kategorileri
Davranışın pratik kuralları (*praeceptivae*)
Yapmamanın pratik kuralları (*prohibitivae*)
İstisnaların pratik kuralları (*exceptivae*)
3. İlişki Kategorileri
Kişilikle Kişinin durumuyla
Karşılıklı olarak bir kişinin başkasının durumuyla [ilişkisi]
4. Kiplik Kategorileri
İzin verilen ve izin verilmeyen
Ödev ve ödeve karşıt olan
Tam ve tam olmayan ödev”¹¹²

Kant’ın kategoriler tablosunda ilk ikisinin akıl yetisiyle birlikte düşünülmesi üçüncüsünü meydana getirir. Kategorilerin yapısı, içeriği ve tasnifi yargılar çerçevesinde formüle edilmektedir. Kategoriler çizelgesine bakıldığında özgürlüğün düşünce dünyasının ögesi olarak duyular/fenomenler dünyasının üstünde bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çizelge aynı zamanda duyular dünyasının özgürlük bağlamında hangi ölçüde düşünce dünyasına uyabileceğini göz önüne sermektedir. Bununla birlikte duyular/görüler dünyasının ahlak yasasına nasıl uyabileceğinin temel şifreleri karşımıza çıkmaktadır.¹¹³ Bununla birlikte yukarıdaki kategoriler şemasını onun *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserindeki genel kategori anlayışı ile birlikte incelemek önem arz etmektedir.

Özgürlük bilinci sayesinde duyular dünyasının nedenselliğini *numenal* alanda nasıl denetlemek mümkün olabilecektir. Böylelikle akıl sahibi varlıkların bütün istemelerini ahlak ilkeleri ölçüğünde kontrol edebilmek olanağı sağlanabilecektir.¹¹⁴ Bu kategoriler akıl sahibi varlığa bilgi verdiği için Kant, saf isteme idesi olan özgürlüğü kategorilerin bilgi yetisiyle elde ettiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda kategoriler olmadan akıl sahibi varlığın hiçbir fenomenal alanın nesnesi hakkında bilgiye sahip olamayacağı anlaşılmaktadır. O halde Kant’ın kategoriler çizelgesinde özgürlük idesini, nedensellik ilkesi kategorisinde aramaya çalıştığını söylememiz mümkündür. Kant’a

¹¹² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 74.

¹¹³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 74.

¹¹⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 74.

göre nedensellik yasasında karşılaşılan *antinomi* (çatışkı) durumunun çözülmesi için özgürlük ilkesine ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, akıl sahibi varlık antinomiden kurtulmak için mutlak manada özgürlüğe gereksinim duymaktadır. Kant *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde özgürlük kategorilerinin nedensellik ilkesinden daha üstün olduğunu şöyle ifade eder:

Özgürlüğün bu kategorilerinin (çünkü bunlara, doğanın kategorileri olarak o teorik kavramlar yerine bu adı vermek istiyoruz), doğa kategorileriyle karşılaştırıldıklarında, gözle görülen bir üstünlükleri vardır. Doğanın kategorileri, yalnızca, genel kavramlar aracılığıyla, bizim için olabilecek her görü için, genellikle nesnelere belirsiz bir biçimde işaret eden düşünce biçimleridir; buna karşılık özgürlüğün kategorileri özgür kişisel tercihle (ki, buna tam karşılığı olan bir görü verilemez, ama yine de —bilme yetimizin teorik kullanımında hiçbir kavram için olmayan bir şey!— temelini saf pratik bir yasada bulur) ilgili olduklarından, temel pratik kavramlar olarak, aklın kendisinde bulunmayan, başka yerde bulunan, yani duyusalıktan alınması gereken görünün (uzam ve zamanın) biçiminin temeli üzerinde değil, akılda, dolayısıyla düşünme yetisinin kendisinde —verilmiş olarak— bulunan bir saf istemenin temeli üzerinde kuruludurlar.¹¹⁵

Kant'a göre saf pratik aklın buyruklarında, akıl sahibi varlıkların isteme belirlenmelerinin koşul ilkeleri görüler yoluyla değil, özgürlük kavramıyla en üstün pratik bilgiler elde etmesini sağlamaktadır. Bu durumun teorik kavramların işi olmadığı için akıl sahibi varlık bir şeyin gerçekliğini yaratarak teorik kavramlardan ayrı bir yol oluşturmaktadır.¹¹⁶ Özgürlük kavramı da sadece ahlak yasasında var olan özgür bir isteme yetisi değildir. Kant'ın özgürlük anlayışı aynı zamanda siyaset felsefesi bağlamında ele alınması gereken bir husustur. O ebedi barışın ancak ahlaki bir politika anlayışıyla mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Şu halde ahlaki politikacının kendi kişisel menfaatlerini bir tarafa bırakarak, devleti akla uygun olan hukuk kurallarına göre yönetmesi gerekmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla Kant'ın ahlak felsefesi ile siyaset felsefesinin doğrudan bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kant'ın söylediği gibi özgürlük "*Aydınlanma Nedir?*" *Sorusuna Yanıt* (*Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* adlı eserinin "aklını kullanma cesaretini göster" ilkesi ile formüle edilmektedir. Ona göre temel olarak ele alınan özgürlük, akıl sahibi bir varlığın özgür istemesiyle diğer akıl sahibi varlıkların özgür istemeleri bütünleşip bu husustan oluşan bir aydınlanma düşüncesini doğmasını sağlamaktır. Akıl sahibi varlıkların birlikte oluşturmuş oldukları aydınlanma düşüncesini, kamuoyunun getirdiği yeniliklerle kendi düşüncelerini hiçbir baskı altında bulunmadan özgür olarak ifade etme eyleminde bulunduğunu vurgular. Bu bağlamda söz konusu olan aydınlanma

¹¹⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 73.

¹¹⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 73.

¹¹⁷ Celal Yeşilçayır, "Kant'ın Barış Felsefesinin Özgünlüğü ve Günümüze Yansımaları", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015, s. 94.

düşüncesi, insanların akıl yetisinin her zaman kitle ve kamuoyu önünde çekinmeden özgürlüğü dile getirebilmesi olarak tanımlanabilir. Böyle bir özgürlük ancak akıl sahibi varlıkta mümkündür ve aydınlanma bilincinin özelliklerini içerir.¹¹⁸ Ayşe Çevik, Kant düşüncesinde aydınlanma ile özgürlüğün birlikteliğini şu şekilde ifade etmektedir:

Aydınlanma'nın '*Aklını kullan!*' mottosunu felsefi sisteminin temelini yerleştiren Kant'a göre, insanın alışılmış tembelliğinden, yani hali hazırda bulunan kurallar ve dogmalar dahilinde yaşamayı kolay buluşundan kaynaklanan ve bu bakımdan kendi suçu olan 'ergin olmama' durumundan kurtulabilmesi, ancak 'kendi aklını kullanma cesaretini ve kararlılığını' göstermesine bağlıdır.¹¹⁹

Akıl sahibi varlıkların gösterdikleri cesaret eylemi diğer akıl sahibi varlıkların kararlarına karşı gelmesini sağlamaktadır. Çünkü aklını özgürce kullanabilen akıl sahibi varlıklar, aydınlanmanın getirmiş olduğu zorunluluğu geçtiklerinde onlar bu zorunluluğun herkesin geçmesi gereken bir ödev olduğunu anlayacaklardır. Bunu öğrenen akıl sahibi varlıklar özgürlüğün zorunluluğunu diğer akıl sahibi varlıklara da öğretmek isteyeceklerdir. Akıl sahibi varlıklarda başlayan özgürlük yetisi diğer akıl sahibi varlıkları da etkisi altına alacaktır.¹²⁰ Akıl sahibi varlıklar düşüncelerini özgür bir şekilde ifade ettiğinde diğer akıl sahibi varlıklar da özgürce düşüncelerini ifade etmeye çalışırlar. Öyleyse aydınlanma sürecinde akıl sahibi varlıkların ilerlemek durumunda olduğunu da ifade edebiliriz. Özgürlük akıl sahibi bütün varlıkların oluşturduğu birer zorunluluk ilkesini taşımaktadır. Özgürlükten kaynaklanan zorunluluk, akıl sahibi bütün varlıkların kişilik değerlerini koruyarak yaşam alanlarını düzenlemektedir. Bu yönüyle özgürlük kamusal alan ve siyasetle ilgili olmaktadır. Kant özgürlük ve aydınlanma arasında oluşan birliktelik ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

Yüksek düzeye ulaşmış bir toplum özgürlüğünün kuşkusuz halkın zihinsel özgürlüğü yanında bir önceliği vardır ve onun önüne aşamayacağı sınırlar koyar. Buna karşın toplum özgürlüğünün daha aşağı bir düzeyde olması demek, onun zihin özgürlüğüne kendi gücünü gösterebilmesi için yeteri kadar yer sağlaması demektir. Doğa bir defalığına sert kabuğu altındaki tohumu özgürlüğüne kavuşturmuş, bütün yumuşaklığıyla onu kollamış, yani özgür düşünmeye yönelik bu eğilim ve hizmet sonunda giderek halkın zihniyetine, onda yerleşmiş bulunan inançlara tepki göstermiş ve yavaş yavaş özgür eyleyebilme aşamasına gelmiştir. Bu durum, yani özgür düşünme ve eyleme, yönetimlerin, yani hükümetlerin ilkelerini de etkileyecek ve kendilerine göre insanı kullanarak onu sömürebilecekleri ya da ondan yararlanabilecekleri düşüncesi, makineden fazla bir şey olan insanın insansal onuruna uygun davranma düşüncesine dönüşecektir.¹²¹

¹¹⁸ Immanuel Kant, "*Aydınlanma Nedir?*" *Sorusuna Yanıt*, çev., Nejat bozkurt, İstanbul: Say Yayınları, 2. Baskı, 2008, s. 266.

¹¹⁹ Ayşe Çevik, "Sartre ve Kant'ta Özgürlük ve Etik", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012, s. 6.

¹²⁰ Çevik, *a.g.e.*, s. 6.

¹²¹ Kant, "*Aydınlanma Nedir?*" *Sorusuna Yanıt*, s. 273.

Özgürlük ve aydınlanma arasındaki söz konusu ilişkiselliğin yanında felsefi düşüncenin gelişmesi bakımından da özgürlük bilincinin gelişmesinin vazgeçilmez bir önemi söz konusudur. Kant'a göre:

Felsefenin ortaya çıkması için özgürlük bilinci gereklidir ve felsefenin içinden çıktığı halk da ilkece özgürlüğe sahip olmalıdır; pratik bakımsan ise bu gerçek özgürlüğün gelişip serpilmesine bağlıdır. Bu özgürlük ancak, bireyin kendisini kendi için birey diye bildiği, temel, özsel diye, birey olarak sonsuz bir değere sahip diye bildiği yerde başlar; öznenin kişilik bilincine eriştiği, dolayısıyla da mutlak olarak kendi için olan değerini oluşturmak istediği yerde başlar. Nesneye –mutlak, tümel, özsel nesneye- ilişkin düşüncede buraya girer.¹²²

Kant'ın ileri sürdüğü gibi, düşünmek bir şey hakkında soru sormak ve o şeyi bir bütün olarak tasarlamak ve tasarladığı şey ile bağdaştırmak demektir. Kendi benini düşünmek ise kendini bir bütün olarak görmek, kendisini ilişkilendirmek ve o bütünlüğü belirlemektir.¹²³ Böylelikle aydınlanmanın oluşturduğu özgürlük, insanın ahlak yasasına bağlı olan bir bilinç oluşturmaktadır. İnsanın ahlak bilinci de akıl yetisine bağlı olan eylemler gerçekleştirmesini sağlar. Akıl sahibi varlıkların oluşturduğu bilinç aynı zamanda insanı mutlu, huzurlu ve özgür isteme eylemlerin içinde barındırarak onların bir arada yaşam sürdürmesini zorunlu hale getirir. Buna göre özgürlükten dolayı, akıl sahibi varlıkların ahlak yasasına uymasının bir zorunluluk olarak karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu zorunluluk durumunun anlaşılması bakımından Kant'ın nedensellik düşüncesinin irdelenmesi önem arz etmektedir.

2.2. Nedensellik Sorunsalı

Kant, ahlak felsefesinde nedenselliği özgürlükten meydana gelen bir ilke olarak nitelendirdiği için onun bu konudaki düşüncelerini analiz etmek gerekmektedir. Nedensellik (Determinizm) kavramı bir neden ve bu nedenden meydana gelen sonucun zorunluluğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle nedensellik ilkesi neden olarak ortaya çıkan bir olaydan sonuç etkisinin ortaya çıkmasının zorunluluğudur. Bu bağlamda neden ve sonuç arasında oluşan birliktelik ve ardışıklık söz konusudur. Buna göre iki olaydan biri oluşmadan diğer bir olayın meydana gelmesi mümkün değildir.¹²⁴ Öyleyse nedensellik sorunsalına uygun olan ilkeye şu örneği vermek mümkündür: Yağmurun yağması sonucunda evrende meydana gelen yerlerin ıslanması bir neden-sonuç ilişkisi özelliği taşımaktadır. Çünkü nedensellik ilkesi koşullu bir yargıdan önce

¹²² Kant, "Aydınlanma Nedir?" *Sorusuna Yanıt*, s. 273.

¹²³ Kant, "Aydınlanma Nedir?" *Sorusuna Yanıt*, s. 273.

¹²⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 1217.

gelenin sonra gelenle ilişkisinin kurulmasını sağlamaktadır. Yağmurun yağmasıyla birlikte yerlerin ıslanmasını önce gelenin sonra gelen ile sonuç birlikteliğinin meydana getirdiği bir ardışıklıktan söz etmemizi sağlamaktadır. Ele aldığımız bu örnek sonucunda nedensellik ilkesinden kaynaklanan bir neden ve sonuç zorunluğunun var olduğunu ifade edebiliriz.

Nedensellik sorunsalını ele alan bazı filozofların konu hakkındaki düşünceleri değerlendirildiğinde bir İslam filozofu olan Gazali, nedensellik ilkesindeki neden ilkesini kabul etmesine rağmen nedenden kaynaklanan sonuç ilkesi arasında bir bağ olduğunu kabul etmemektedir. Onun neden ilkesinden oluşan sonuç birlikteliği insan aklının oluşturduğu birer alışkanlık özelliği içermektedir. Bu yüzden o, akıl sahibi varlığın meydana getirdiği sonuç ilkesinin deneyle elde edilebilecek olan bir şey olmadığını savunur. Onun pamuk örneğinde pamuğu ateşe yaklaştırdığımızda pamuğun yanmasını beklemek sadece akıl sahibi varlığın oluşturduğu birer alışkanlık türüdür. O, akıl sahibi varlığın alışkanlıktan meydana getirdiği neden ilkesinden oluşan bir sonucun oluşmayacağını söyler.¹²⁵ Bundan dolayı bazı düşünürler Gazali'nin nedensellik teorisinin David Hume'dan daha önce ele aldığını iddia etmektedirler.

Hume'a göre "a" olayının neden olduğu bir olaydan "b" olayının meydana gelmesi durumuna nedensellik ilkesi adı verilir. Nedensellik olarak ifade edilen böylesi ilişkilendirmeler aslında akıl sahibi varlıkların oluşturduğu birer alışkanlık ilkesidir. Çünkü onun nedensellik teorisi insanın deney ilkelerine dayanmaktadır. Hume'a göre, bu zorunluğun bağlantı izlenimi *a priori* özellikler taşıyorsa deney bilgisi onun var olması hakkında bilgi vermektedir. Öte taraftan bilgi algı yetisinde meydana gelmiyorsa onun zorunlu olarak *a priori* bilinmesi mümkün değildir.¹²⁶ Hume'un nedensellik ilkesinin nesnel gerçekliğin (objektif realitesi) bilgisi iç görüyle elde edilen *a priori* bir yasanın zorunluluğundan meydana gelmediği Kant'ın *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserinde ele alınmaktadır. Buna göre akıl sahibi varlığın nedensellik ilkesinin deneyselciliğinin ötesindeki aklın gücü olan fenomenler alanın istemeleri dışındaki hiçlikten kaynaklandığını ifade eder.¹²⁷ Bundan dolayı Hume'un doğada meydana gelen nedenin ardından bir sonucun ortaya çıkmasını nedensellik teorisinin çerçevesinde değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Bu durumda doğada meydana gelen işleyiş, akıl sahibi varlıkta da aynı şekilde meydana geliyorsa insan akli doğadaki nesnelere ve

¹²⁵ Ülker Oktem, "David Hume ve Immanuel Kant'ın Kesin Bilgi Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 2, 2004, s. 34.

¹²⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 57.

¹²⁷ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 352.

insanların davranışlarını yargılarken akıl yetilerini kullanması gerekir.¹²⁸ Belirttiğimiz bu husus aynı zamanda akıl sahibi varlığın sadece eylemleriyle değil, nedensellik ilkesi çerçevesinde irade yetisiyle oluşturduğu bağılıktan kaynaklanmaktadır.¹²⁹

Hume, neden sonuç ilkesinin birleşiminden hiçbir etkinin oluşmadığını belirtmemektedir. O, sadece bu durumdan oluşan *a priori* önermelerin olanaksız olduğuna inanmaktadır. Ona göre metafizik alandan elde edilen şeyler, deney ve alışkanlıktan oluşan birer zorunluluktan meydana gelen kuruntudan başka bir şey değildir.¹³⁰ Metafizik hakkındaki düşüncelere baktığımızda deney ve görüde elde edemeyeceğimiz hiçbir metafizik bilgi hakkında bir şeyler öne sürmek mümkün olmadığı görülür. Dolayısıyla Hume nedensellik diye bilinen şeyin bir zorunluluktan ziyade insanların şeylerin ardışıklığı nedeniyle oluşturduğu bir alışkanlık olduğunu iddia etmektedir. Onun bu düşüncelerinin Kant üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Kant bu durumu *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena (Prolegomena zue iner jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können)* adlı eserinde şöyle ifade etmektedir:

İtiraf ederim ki, beni yıllar önce dogmatik uyuklamamdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarım kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermemi sağlayan, DAVID HUME'un bu hatırlatması olmuştur. Onun çıkardığı sonuçlara kulak vermekten çok uzaktım; ama HUME kendi sorununun tümünü değil, bir parçasını gördüğü için, bu sonuçlar beni harekete geçirdi; çünkü bu parça, bütünü gözönünde bulundurmadan hiçbir bilgi veremez. Eğer insan başka birinin bize bıraktığı, bir temele oturtulmuş ama sonuna kadar geliştirilmemiş bir düşünceden işe başlar ve bu düşünce üzerine düşünmeye devam ederse, kendisine bu ışığın ilk kıvılcımını borçlu olduğu o keskin görüşlü adamın ulaştığı yerden daha ileriye gitmeyi umabilir.¹³¹

Kant Hume'un fikirlerinin kendisini dogmatik uyukudan uyandırdığını ifade etmekle birlikte nedensellik düşüncesini biraz daha farklı bir minvalde işlemeye çalışacaktır. O Hume'un söz konusu düşüncelerini anlama yetisi çerçevesinde değerlendirerek nedensellik ilkesini *a priori* ilkeleri içerdiğini iddia etmektedir. Böylece onun doğadaki her şeyi nedensellik ilkesi çerçevesine göre temellendirdiğini söylemek mümkündür.¹³² Buraya kadar olan kısımda Kant'ın diğer düşünürlerin ortaya koyduğu nedensellik ilkesinin bir kısmını kabul ettiğini görmekteyiz. Ancak Kant, Hume'un öne sürmüş olduğu görüşe *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde karşı sav geliştirerek şu gerekçeyi öne sürmektedir:

¹²⁸ Mine Kaya Keha, "Hume & Kant: Nedensellik-Özgürlük İkileminde İnsanın Özgürlüğü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 0, Sayı 50, 2013, s. 68.

¹²⁹ Kaya Keha, *a.g.e.*, s. 70.

¹³⁰ Kant, *Akı Usun Eleştirisi*, s. 45.

¹³¹ Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 6. Baskı, 2019, s. 8.

¹³² Kaya Keha, *a.g.e.*, s. 68.

Eğer ben de, Hume'la birlikte yalnız kendi başına şeyler (duyularüstü şeyler) konusunda değil, duyu nesnelere konusunda da nedensellik kavramının teorik kullanılışta nesnel gerçekliğini yadsımış olsaydım; bu kavram bütün anlamını yitirecek ve teorik bakımdan olanaksız bir kavram olarak büsbütün işe yaramaz bir kavram olarak tanıtılacaktı. Ve hiç olan bir şey kullanılamayacağından, teorik bakımdan bir hiç olan bir kavramın pratik kullanılışı da saçma olacaktı. Bununla birlikte, deneysel olarak koşullandırılmamış bir nedensellik kavramı, teorik olarak gerçekten de boştur (ona götüren bir görüş yoktur), ama yine de olanaklıdır ve belirlenmemiş nesneye ilişkindir. Bunun yerine ise, bu kavrama ahlâk yasasıyla, dolayısıyla pratik açıdan anlam verilir. Böylece onun nesnel teorik gerçekliğini belirleyen bir görüşe sahip olmasam da, buna rağmen bu kavramın niyetlerde ya da maksimlerde somut olarak ortaya çıkan gerçek bir uygulaması, yani onun gösterilebilecek pratik gerçekliği vardır. Bu da, bu kavramın, noumenon'lar bakımından bile, haklı çıkarılması için yeterlidir.¹³³

Kant'ın bu ifadelerinden onun bu düşüncülerden ayrı bir yol çizdiği görülmektedir. O, nesnelere hem fenomenal dünyasında hem de numenal dünyasının sentezlenmeyen kısımlarıyla birlikte ele alarak metafiziksel olan şeyler hakkında akıl sahibi varlığın bilgiye ulaşmasının mümkün olmadığını savunur. Nedensellik ilkesinde “a” olayının birleşiminde bir “b” olayı meydana geliyorsa bu olay, deney ilkelerinden elde edilen bir şey olmadığı belirtilmektedir. Bu durum dışında bir zaman tarafından önce gelen bir dış varlığın olduğunu ifade eder. İşte Kant meydana gelen şeylerden ve elde edeceği yargılardan çözümsel öneriler oluşturur.¹³⁴

Kant'a göre “a” olayının zorunluluk nedeninden oluşan bir “b” olayı meydana geliyorsa o, bu durumun *a priori* olan bir bütünlüğe işaret ettiğini belirtir. Nedensellik ilkesinde zamansal bir ardışıklık ilkesi olduğu için bütün değişimler neden ve etki bağıntısıyla olmak durumundadır.¹³⁵ Böylelikle ahlak yasasının bir nedensellik ilkesi çerçevesinde olduğunu ifade edebiliriz. Başka bir ifadeyle nedensellik kavramı, neden ilkesinin aracılığıyla başka bir şeyin ortaya çıkma durumuna nedensellik adı verilmektedir.¹³⁶ Kant, özgürlüğün nedenselliğini akıl sahibi varlığın istemesi olarak ele almaktadır. Akıl sahibi varlıkta koşulsuz olanı istediği için bir zorunluluk oluşur ve bu zorunluluktan bir yasa meydana gelmektedir. Nedenselliğin zorunluluğundan meydana gelen duruma Kant transendental özgürlük adını vermektedir.¹³⁷ Nedensellik ilkesi transendental özgürlük ve doğal nedensellikten oluşan ilkelerin arasında bulunmaktadır. Doğa yasasında oluşan özgürlükte, nedensellik yasasına bağlı olmak zorundadır.

Kant'ın söylediği gibi, doğada meydana gelen her olayın bir nedeni var ise nedensellik ilkesi çerçevesinde bu olayın sonucunda ortaya çıkan durum

¹³³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 63.

¹³⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 42.

¹³⁵ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 133.

¹³⁶ Orhan Hançerlioğlu, “Felsefe Sözlüğü”, Ankara: Remzi Kitabevi, 1970, s. 273.

¹³⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 33.

oluşmaktadır.¹³⁸ Çünkü nedensellik ilkesinin sonucunda koşulsuz bir ilke oluşur. Nedensellik ilkesindeki bu bilgi kendisinde başlangıcı olmayan, diğer bir ifadeyle, koşulsuz olan bir şeyin başlangıç ilkesinin nedenine işaret etmektedir. Bundan dolayı koşula bağlı olmayan nedene özgürlük ve özgürlüğün nedenselliği adını vermektedir.¹³⁹ Daha önce ifade edildiği gibi, insan akıl yetisine sahip bir varlık olduğu için insanın kendi üstünde koşulsuz olan özgürlük kavramını somut olarak tanımlamaya çalışması mümkün değildir.

Kant, akıl sahibi varlığın zorunluluk taşıyan isteme eylemi gerçekleştirdiğinde işte o zaman özgürlük idesinden söz etmektedir. Ona göre, insanda bulunan pratik akıl eylemleri nesnelere nedenselliğini meydana getirir.¹⁴⁰ Nedensellik ilkesi de aynı zamanda saf olan insan aklının isteme ilkelerini içerir. Bu türden bir nedensellik Kant düşüncesinin özgünlüğüne işaret etmektedir. Saf olan ideler de doğa yasalarına göre belirlenmediği için idelerin gerçekliğini fenomenler dünyasında görmemiz mümkün değildir. Kant, saf olan pratik yasayla idelerin nesnel gerçekliğini teorik kullanışıyla değil de pratik kullanışıyla ortaya koyduğunu ifade eder.¹⁴¹ Böylelikle özgürlükten gelen nedensellik ilkeleri doğa yasalarında bulunmadığında, doğa yasaları da transendental olan özneyi belirlemediği için bunların birbirinden ayrıldığını söylememiz mümkün olmaktadır. Bundan dolayı Kant, insan aklının nedensellik ilkesi çerçevesinde özgürlükten kaynaklanan formel bir yasa oluşturulduğundan söz etmektedir. Bu formel yasa doğa yasalarından ayrı olan bir sonuç zorunluluğu oluşturur. Dolayısıyla özgürlükten meydana gelen nedensellik düşüncesinin, Kant'ın ahlak yasasıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Özgürlük, Nedensellik ve Ahlak Yasası

Kant pratik aklın da saf akıl gibi, saf bir bilim olarak ele alınmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ona göre pratik aklın bilgisi, saf akıl yetisine dayandığı için pratik akıl saf akıl sayesinde kendi gerçekliğini ve kavramların gerçekliğini yapıp edilen şeylerle kanıtladığını belirtir. O halde pratik aklın saf bilimine yönelik öne sürülen eleştirilerin yanlış olduğunu ifade eder. Kant'a göre, akıl sahibi varlığın bilgisinde duyu yetisi ve akıl yetisi diye iki yeti bulunmaktadır. Bundan dolayı akıl sahibi varlık sadece fenomenal alanı bildiği için numenal alanı bilmesi söz konusu değildir. O, *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde "üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlâk yasası"¹⁴² diye çok bilinen bir

¹³⁸ Mehmet Yurtseven, "Kant'ta Özgürlük ve Ahlak İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019, s. 16.

¹³⁹ Karakaya, *a.g.e.*, s. 313.

¹⁴⁰ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 66.

¹⁴¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 62.

¹⁴² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 174.

sözyle fenomenal alanın ve numenal alanın ilişkisinin önemini ifade etmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi özgürlük kavramı da numenalalanın içinde yer almaktadır. İnsan anlama yetisine sahip olduğu için numenal alan hakkında bilgi sahibi olması mümkün değildir. Dolayısıyla özgürlük idesini ahlak ile bağlayabildiğimiz gibi nedensellik ile de bir araya getirebiliriz.

Kant, teorik aklın bilgisinde “*Ne bilebilirim?*” sorusu ile işgal ederken pratik akılda ise “*Ne yapabilirim?*” sorusuna cevap aramaktadır. Teorik akıl saf bilgi yetisinin nesnelere irdelerken onun ifade ettiği pratik akıl ise nesnelere belirleyen ya da bu nesnelere meydana getirme potansiyeline sahip olan isteme yetilerini araştırmaktadır. Kant “*inanca yer açabilmek için bilmeyi bir yana atmak zorunda kaldım*”¹⁴³ sözyle saf olan pratik akla yer açtığını ifade etmektedir. Ona göre ahlak yasası, özgürlüğü temelinde barındıran bir yasa olduğu için özgürlük ahlak yasasının bir koşuludur. Yine de ahlak yasası koşulsuz olan bir amacın ilkesini taşır. Onun ifade ettiği ahlak yasası daha önce açıkça düşünülmeseydi özgürlük bilincini ulaşılamazdı. Özgürlük bilincinden de olmasaydı içimizde bulunan ahlak yasasıyla karşılaşamazdık.

Kant’ın ahlak yasası özgürlüğün varlık nedeni, özgürlükte ahlak yasasının bilgi nedeni olmaktadır. Bundan dolayı bunlar birbirinden koparılmazcasına bağlı olmak durumundadır.¹⁴⁴ Diğer bir deyişle ahlâk yasası pratik akılla birlikte özgürlük kavramının önemini ortaya koymasaydı hiç kimse özgürlüğü bilim ile ilişkilendirme cesareti gösteremeyecekti. Akıl sahibi varlıkta özgürlük bilinci olmasaydı özgürlük konusunda problematik bir sorun oluşamazdı. Aynı zamanda ahlak yasasından da olmasaydı özgür bir isteme düşüncesinin varlığından söz edilemezdi. Kant, ahlak yasası sayesinde özgürlük idesini bulduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁵ Bununla birlikte o *negatif özgürlük* ve *pozitif özgürlük* olmak üzere iki tür özgürlükten söz etmektedir. İlk olarak negatif özgürlüğü şu şekilde tanımlamaktadır: “Bu, istemenin belirlenmesinde aklın hiçbir yasa koymadığı duyular dünyası bakımından yalnızca negatif bir düşüncedir”.¹⁴⁶ Buna göre istemenin doğa yasası tarafından belirlenmemesine *negatif özgürlük* adı verilir. *Negatif özgürlük*, Kant’ın ahlak yasası tarafından belirlenemeyen özgürlük türüdür.¹⁴⁷ Onun söylediği gibi, negatif özgürlük türünde sınırsız özgür eylemler gerçekleştirilebilmektedir. *Pratik Aklın Eleştirisi*’nde özgürlüğün iki türünü şu şekilde ele almaktadır:

¹⁴³ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 29.

¹⁴⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 4.

¹⁴⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 35.

¹⁴⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 77.

¹⁴⁷ Yavuz Adugit, “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2013, s. 78.

İstemenin özerkliği bütün ahlâk yasalarının ve bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesidir. Buna karşılık kişisel tercihin yaderkliği herhangi bir yükümlülüğün temeli olmadığı gibi, üstelik böyle bir yükümlülük ilkesine ve istemenin ahlâklılığına karşıdır. Ahlâklılığın tek ilkesi, yasanın her türlü içerikten (yani arzu edilen bir nesneden) bağımsız olmasından ve yine de kişisel tercihin sırf, bir maksimin alabileceği genel bir yasa koyucu biçim tarafından belirlenmesinden ibarettir.¹⁴⁸

Kant'ın *pozitif özgürlük* anlayışı ise negatif özgürlüğün tam tersi özellikleri taşımaktadır. Kant, pozitif özgürlüğü şöyle ifade etmektedir: “O özgürlük, negatif bir belirlenme olarak, aynı zamanda (pozitif) bir yetiye, hatta isteme dediğimiz aklın bir nedenselliğine bağlıdır.”¹⁴⁹ Buna göre pratik akılda akıl sahibi varlığın kendi kendisine ahlak yasası oluşturmasına *pozitif özgürlük* adının verildiği anlaşılmaktadır. Çünkü ahlak yasası saf pratik aklın özerklik ilkesinden oluşmaktadır. Özgürlük, özerklikten oluştuğu için bu özgürlük türü bütün ilkelerin biçimsel koşulunu sağlamaktadır. İlkeler de bu koşula bağlı olduklarında pratik yasayla ilişkilendirilir. Onun söylediği gibi, yasa eğilimine kişisel yeti olan arzu yetileri karıştırılsa bu durum sonucunda doğa yasasına bağlı olan *yaderklik* ilkesi karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁰

Kant'ta akıl sahibi varlığın *otonom* yetisi sayesinde *özerklik ilkesini* oluşturduğu bilinmektedir. Özerklik ilkesinin tam karşıtı olan *yaderklik ilkesinde* ise akıl sahibi varlık tarafından oluşturulan yasanın hem üyesi hem de gerçekleştirdiği ilkelerden bağımsız ilkeler oluşturduğu için bu ilkeler *negatif özgürlük*le de bağlantılı olmak durumundadır. Dolayısıyla akıl sahibi varlığın özgürlüğü salt pratik aklın ahlak yasasının *özerklik ilkesinin* bir koşul biçimidir.¹⁵¹ Akıl sahibi bir varlık hiçbir amacı olmadan herhangi bir eylem gerçekleştirdiğinde bu özgürlük türü *negatif özgürlük* olarak nitelendirmektedir. *Negatif özgürlük*, görülür dünyasının nedensellik mekanizması ile hiçbir şey tarafından belirlenmeye bağlı olmayan bir özgürlük türü olmaktadır.

Kant'a göre *pozitif özgürlüğün* isteme eylemi de ahlak yasanın mümkün kılan özelliklerini taşımaktadır. Ancak *negatif özgürlükte* ise isteme eyleminin başka bir şey tarafından belirlenmesi mümkün olmayan özellikler içermektedir. Bu yüzden akıl sahibi varlık, kendisini fenomenal dünyanın içerisinden ayırması gerekir. Kant'a göre bunu oluşturacak olan yegâne şey, anlama yetisi ile akıl yetisinin birleştirilmesidir. Buna göre akıl sahibi varlığın isteme eylemlerini yasaya bağlı kılınması gerekmektedir. Böylelikle pozitif özgürlük, özgürlüğün ahlak yasasına nedensellik hükmünde bağlanması ile gerçekleşebilmektedir. Akıl sahibi bir varlığın eylemi de ahlaki ilkedden dolayı

¹⁴⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 73.

¹⁴⁹ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 77.

¹⁵⁰ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 73.

¹⁵¹ Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 115.

yapılıyorsa onun eylemi *pozitif özgürlük* ilkesini taşır. *Pozitif özgürlük* akıl sahibi varlığın kendisine ahlaki ilkeyi ödev olarak edindiği bir özgürlük türüdür. Ahlak ilkesi de akıl sahibi varlığın haz duygularından, tutkularından ve arzularından bağımsız özellikler taşımaktadır. İnsan bir düşünce varlığı olduğu için istediği eylem türünü özgür bir isteme eylemiyle seçmek zorundadır. Buna göre akıl sahibi varlığın bağımsızlığını ayırt edecek olan tek özellik onun akıl yetisi olmaktadır.¹⁵²

Akıl yetisi insanın ahlak yasasının ilkelerine göre eylemde bulunmasını sağlar. Böylelikle *pozitif özgürlük*, akıl sahibi varlıkların kendi isteme eylemleriyle oluşturduğu özgürlükten kaynaklanan bir nedensellik sorunsalını meydana getirir. İnsanlar nedensellik sorunsalını bilmek istedikleri için “Nedensellik sorunsalı nasıl meydana geldi?” sorusuna yönelmektedirler. Bu yüzden Kant nedensellik sorunsalının analizini çözmek zorunda kalmıştır. Ona göre her şeyi negatif özgürlük çerçevesinde anlamak, ahlaklılığı ve özgür nedenselliği görmezden gelmek olacaktır. Çünkü akıl sahibi varlıklar ahlak yasasına uygun bir belirlenme minvalinde *pozitif özgürlüğü* elde edebilirler. Çünkü negatif özgürlükteki gibi hiçbir şey tarafından belirlenmeme durumu akıl sahibi varlıkların birlikte yaşamaları için uygun değildir. Kant *Arı Usun Eleştiri*'nde bu problemi şu şekilde ifade etmektedir:

Buna karşı, evren bilimsel anlamda özgürlük ile bir durumu *kendiliğinden* başlatma yetisini anlıyorum ki, bunun nedenselliği öyleyse doğa yasasına göre yine onu zamana göre belirleyen bir başka nedenin altında durmaz. Özgürlük bu anlamda bir an aşkmsal ideadır ki, ilkin deneyimden ödünç alınmış hiçbirşey kapsamazken, ikinci olarak nesnesi hiçbir deneyimde belirli olarak verilemez, çünkü olan herşeyin bir nedeninin olması evrensel bir yasa, daha doğrusu tüm deneyimin olanağı olduğu için, nedenin *kendisi olmuş* ya da ortaya çıkmış olması gereken nedenselliğinin de yine bir nedeni olmalıdır; ve böylece bütün bir deneyim alanı, ne denli genişlerse genişlesin, salt doğa olanın bir toplamına dönüşür. Ama böyle bir yolda nedensel-ilişkideki koşulların hiçbir saltık bütünlüğü elde edilemeyeceği için, us kendi için bir kendiliğindenlik ideası oluşturur ki, kendiliğinden davranmaya başlayabilir, ve bunu onu önceden yine nedensel-bağıntı yasasına göre eyleme belirleyecek bir başka neden gerekmeksizin yapabilir.¹⁵³

Kant'ta söz konusu olan nedensellik ilkesi öznelere görünüşlerini birbirine bağlamasını sağladığı için o, kavramların çok olan görünüşlerin bir birlik altında toplanması gerektiğini dile getirir.¹⁵⁴ Akıl sahibi varlıkta özgürlüğün nedenselliğinden oluşan bir ahlak yasası belirlediği için duyular üstü olan bir yasa oluşur. Özgürlükten oluşan nedensellik ile doğa mekanizmasından meydana gelen nedenselliğin oluşturduğu yasa, her şeyin başlatıcısı olan akıl sahibi varlığın özgür istemesinin olduğunu gösterir. Akıl sahibi varlıkta kendi özgür istemeleriyle ve doğa nedenselliğinin mekanizmasından

¹⁵² Halim Avşar Keçeli, “Kant'ta Özgürlük ve Ödev Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010, s. 3.

¹⁵³ Kant, *Arı Usun Eleştiri*, s. 270.

¹⁵⁴ Aslı Üner, “Nedensellik İlkesi: Hume'a Karşı Kant”, *Mavi Atlas*, Sayı 3, 2014, s. 107.

farklı olan bazı eylemler gerçekleştirildiğinde akıl sahibi varlık doğanın oluşturduğu mekanizma olmaktan çıkmaktadır. Bu çerçevede de özgürlük ilkesinin ve doğa mekanizmasının oluşturduğu nedensellikten kaynaklanan iki durum meydana gelmektedir. İlk olarak özgürlükten kaynaklanan durum insanın ahlaksal olana işaret ettiği için kendisinden kaynaklanan ve başlatan bir ilk neden doğmaktadır. Öte yandan doğanın nedensellik ilkesinden kaynaklanan durum, fenomenler alanı oluşturmaktadır. Kant'a göre, akıl sahibi varlığın kendi eylemini kendi irade yetisi belirliyorsa özgürlük eylemi zorunlu bir ahlak yasasını beraberinde getirir. Başka bir ifadeyle Kant'a göre, ben kendi eylemlerimi kendi *otonom* olma yetisiyle belirliyorsam ve başka bir şeyin benim isteme eylemlerimi belirlemesini reddediyorsam kendi isteme yetimle oluşturduğum bu husus aynı zamanda ahlak yasasının kurucu üyesi olduğuma işaret etmektedir. Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*'nde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Kendimizi amaçlar düzeninde ahlak yasaları altında düşünebilmek için, etkide bulunan nedenler düzeninde kendimizi özgür sayıyoruz, sonra da kendimize isteme özgürlüğü yüklemiş olduğumuz için, kendimizi bu yasalar altında düşünüyoruz; çünkü hem özgürlük hem de istemenin kendi kendine yasa koymasının her ikisi de özerktir, dolayısıyla birbirinin yerine geçebilecek kavramlardır; tam bundan dolayı da, biri diğerini açıklamak ya da temellendirmek için değil, olsa olsa mantıksal bakımdan (aynı değer farklı kesirlerini en küçük terime indirgediğimiz gibi) tam aynı nesnenin farklı görünen tasarımlarını bir tek kavrama indirgemek için kullanılabilir.¹⁵⁵

Kant'a göre akıl sahibi varlık ilk duruma göre bilgiye, bilmeye yatkın bir varlık olarak değerlendirmektedir. İkinci duruma göre ise akıl sahibi varlık, deneye bağlı olan görülür alanının içinde ele alındığından dolayı bunların tek bir insanda birleştirilmesi mümkün olmadığında akıl kendi kendisiyle çelişkiye girip bir nedensellik problemi oluşturmaktadır.¹⁵⁶ O, doğa yasalarını fenomenal alanın içinde kendi zorunluluğunu gerçekleştirdiğini savunur. Evrende oluşan doğa olaylarının zorunluluğu tek başına neden ve etki bağlantısını açıklayamadığı için akıl sahibi varlığın anlama yetisiyle meydana getirdiği özgürlüğün nedenselliği oluşur. Görüldüğü üzere ilk neden kavramı, Kant'ın nedenselliğin sorunsalının birlikteliği çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. İlk neden kavramından iki şey anlaşılmalıdır. İlk olarak evrende oluşan özgürlük, ilk neden zincirini meydana getirdiği için o başlatıcı olan ilk neden olmak durumundadır. Eğer akıl sahibi varlık geriye doğru giderse mutlak olanla karşılaştığını iddia eder. İkinci durumda ise akıl sahibi varlık hareket halindeyken birtakım başlatıcı nedenleri

¹⁵⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 69.

¹⁵⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 6.

beraberinde getirir. Bu yüzden Kant, akıl sahibi varlığın aynı zamanda isteme özgürlüğünün sorunsalını aydınlattığını belirtir.¹⁵⁷ Akarsu bu konuya şöyle açıklık getirmektedir:

Doğa nesnelere salt görüngüler ise, salt kendi bilgi formlarımız ile kurduğumuz şeyler ise, o zaman arka planda özgürlük diye bir şeyin ortaya çıkacağını bekleyebiliriz. Kant'ın burada göz önünde bulundurduğu yalnızca bir nedenler dizisini başlatan insandır. Onun için burada sorun hemen bir istenç özgürlüğü sorunu olur. İstenen de istenç özgürlüğünü kurtarmaktır. Bu da Kant'da ahlak kaygıları yüzündendir. Çünkü doğadaki nedensellik tek nedensellik olarak alınır istenç özgürlüğü ortadan kalkmak tehlikesine düşer. İstenç özgürlüğü de ancak ahlaksal bakımdan kurtarılabilirdi. Çünkü her şey nedenlerle belirlenmiş olsaydı, insana ahlaksal ödevler konamazdı. İşte bu yüzden Kant, «insan iki dünyaya da bağlı bir yaratıktır» diyordu. İnsan bir yandan fenomenler dünyasına, öbür yandan da noumen'ler dünyasına bağlıdır. İnsan, bedeni itki ve eğilimleri, ruhsal yönü ile fenomenler dünyası içinde yer alır; ama bir yandan da bir nedenler dizisini kendiliğinden başlatmak gücündedir.¹⁵⁸

Kant'a göre akıl sahibi varlığın ampirik yönü nedenselliğe tabi iken düşünsel yönü ise gereklilik yasasına tabi olmaktadır. İşte bu bağlamı fenomenler dünyasında değil, aklın pratikteki kullanımında araştırmak gerekmektedir. Onun yasası isteme özgürlüğüyle bağlantılı olmak durumunda olduğu için ahlak yasası bizim nasıl özgür bir bilince sahip olduğumuzu tesis etmekten uzaktır. Bu nedenle akıl sahibi varlık, ahlak yasası bağlamında özgürlük bilincini fark etmektedir.¹⁵⁹ Böylelikle doğal nedenselliğin ötesinde insan davranışlarını belirleyen ahlak yasası aklın düşünsel bir nedenselliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ın nedensellik ilkesinin sağlam bir biliminden söz edilmesi için akıl sahibi varlık, doğanın nedensellik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olmak durumundadır. Akıl sahibi varlıkta özgür olarak dünyaya geldiği için ahlaki yönü doğanın ilkelerine bağlı olmak zorunda kalmaktadır. Söz konusu olan akıl sahibi varlık da özgürlük aracılığıyla metafizik alana ulaşmaya çalışmaktadır.¹⁶⁰ Kant bu durumu şu şekilde ifade eder:

Açıktır ki eğer duyulur-evrende tüm nedensellik yalnızca doğa olsaydı, her olay bir başkası tarafından zamanda zorunlu yasalara göre belirleniyor olacak, ve dolayısıyla görüngülerin, istenci belirliyor oldukları sürece, her eylemi doğal sonuçları olarak zorunlu kılmaları gerekecekti; bu yüzden aşkınsal özgürlüğün ortadan kaldırılması aynı zamanda tüm kılıgısal özgürlüğü de yok edecektir. Çünkü kılıgısal özgürlük bir şeyin olmamış olmasına karşın gene de olmuş olması *gerektiğini*, ve dolayısıyla bunun görüngüdeki nedeninin bizim istencimizde bir nedenselliğin yatıyor olmasını dışlayacak bir yolda belirleyici olmadığını varsayar—bir nedensellik ki o doğal nedenlerden bağımsız olarak, ve giderek bunların güç

¹⁵⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1961, s. 403.

¹⁵⁸ Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, s. 41.

¹⁵⁹ Akarsu, "Kant'da İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu", s.306.

¹⁶⁰ Gökberk, *a.g.e.*, s. 405.

ve etkilerine aykırı olarak, zaman-düzeninde görgül yasalara göre belirlenen bir şeyi üretebilir ve dolayısıyla bir olaylar dizisini *bütünüyle kendiliğinden* başlatabilir.¹⁶¹

Kant'a göre fenomenal alanı kendi başına bir şey olarak kabul edersek ve ondan kaynaklanan bir yasanın oluştuğunu iddia edersek çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır.¹⁶² Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, akıl sahibi varlık, bir yandan doğa mekanizmasının bedeni ve eylemleriyle bağliken diğer yandan anlama yetisi dünyasının özgürlük nedenselliğine bağlı olmak durumundadır.¹⁶³ Kant'a göre, akıl sahibi varlığın kendi özgür istemleriyle gerçekleştirdiği eylemler kendi başına şeyler olduğu için onların kendilerinin oluşturduğu şeyleri kavradığını söylemek yerinde olacaktır. Her şey doğa yasalarından meydana geliyorsa akıl sahibi varlığın doğa yasalarının zorunluluğundan gelen şeylere müdahalede bulunması söz konusu değildir.

Görebildiğimiz kadarıyla Kant istemenin nedenlerini sorgulayıp, araştırırken özgürlük kavramının realitesini kaynaklanan bir antinomi (çatışkı) problemiyle karşılaşmaktadır. Kant'ın özgürlük idesinden kaynaklanan antinomi sorununu onun ahlak felsefesinde de bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu yüzden özgürlük antinomisinden kaynaklanan sav ve karşı sav diye iki teori meydana gelir. Özgürlük antinomisinde sav teorisi kabul edildiğinde karşı sav teorisinin de kabul edilmesi gerektiğini öne sürer. İlk olarak özgürlükten kaynaklanan sav teorisine göre özgürlük var olmaktadır. Özgürlüğün var olma tezi doğa yasalarında var olan nedensellik ilkesine göre evrenin fenomenler ilkelerin tümünde de elde edilen bir nedensellik ilkesi değildir. Fenomenal dünyayı da açıklayabilmek için özgürlük yoluyla elde edilen nedensellik ilkesini kabul etmek zorunlu bir durum oluşturur.

Kant'ın karşı sav teorisinin ilkesinde ise fenomenler dünyasında akıl sahibi varlığın pozitif özgürlüğü kabul edilmemektedir. O, evrende var olan şeylerin doğa mekanizma yasalarından oluşan neden ve etki bağlamına göre gerçekleştiğinden söz eder.¹⁶⁴ İnsan iki dünyanın da birer üyesi olduğu için "Özgürlük ve doğa zorunluluğunun aynı eylemde çatışması mümkün müdür?" sorusunun tartışılması gerekir. Ona göre özgürlük ve doğa zorunluluğu birbirinden bağımsız ve birbirlerini etkilemeden ele alınması mümkündür. Özgürlük kavramı da bir zorunluluk taşıdığı için ikinci durum birinci eylemi etkilememektedir. Bundan dolayı özgürlük bilincinin başka koşullarla bağlantılı olduğu saptanabilmektedir.¹⁶⁵ Özgürlük başka yerlerde arandığı

¹⁶¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 271.

¹⁶² Bülent Oskay, "Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesinde Özgürlüğün Temellendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2020, s. 34.

¹⁶³ Çevik, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁶⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 239.

¹⁶⁵ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 278.

için özgürlüğün nedenselliği kendi başına şeyler (özgür bir istemeye eylemde bulunan akıl sahibi varlıklar) ile doğanın nedenselliği olarak bilinen fenomenal alana indirgenirse bu iki nedensellik alanında çelişmezlik problemi oluşmamaktadır. Ancak doğanın nedenselliği kendi başına bir şeylere indirgenseydi veya özgürlüğün nedenselliği fenomenler alanıyla birlikte ele alınsaydı bu iki nedensellik tek bir nesnede onaylanıp yadsıdığı için bir çelişmezlik problemi ortaya çıkardı.¹⁶⁶ Dolayısıyla bu iki antinomi çatışmadığı sürece tek bir insanda birleşmesi mümkündür. Fakat bu antinomiler çatıştığı zaman doğanın karşısında özgürlükten vazgeçilmesi gerekir. Çünkü doğa görülür hakkında bilgi elde etmemizi sağladığı için özgürlüğün nedenselliğinden daha önemli ilkeler taşımaktadır. Öyleyse özgürlükten kaynaklanan sav ve karşı sav teorisinin birlikte ele almamız gerekmektedir. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*'nde nedensellikten oluşan görüngülerin toplamı fenomenler dünyasından ayrı bir şey olarak nitelendirmediğini ifade etmektedir. Nedensellik ilkesini fenomenal alanın görünen kısmının bir parçası olduğunu kabul etmektedir.¹⁶⁷ Kant özgürlük ve doğa arasındaki ilişki birlikteliğini şu şekilde ele almaktadır:

Dahası, bir kez bile özgürlüğün tanıtlama gibi bir amacımız olmamıştır; açıktır ki bunda da başarılı olunamazdı, çünkü genel olarak yalnızca *a priori* kavramlardan hiçbir olgusal zemin için ve hiçbir nedensellik için olanağı saptayamazdık. Özgürlük burada yalnızca aşkınsal bir idea olarak ele alınmaktadır—ki usu görüngü alanındaki koşullar dizisini duyusal olarak koşulsuz olanın aracılığıyla saltık olarak başlatabileceğini düşünmeye götürür ve böylece anlağın görgül kullanımına getirdiği kendi öz yasaları ile bir çatışkıya düşürür. Yerine getirebildiğimiz tek şey, ve göstermekle ilgilendiğimiz tek şey, bu çatışkının salt bir yanılsama üzerine dayandığı ve özgürlükten nedenselliğin doğaya en azından *aykırı* olmadığı olgusuydu.¹⁶⁸

Pratik Aklın Eleştirisi'nde ise şu ifadelere yer verir:

Bu çatışmanın ortadan kalkması, onun gerçek bir çatışma olmadığını kanıtlanmasıyla olur; bu da, olup bitenlere ve bunların içinde yer aldığı dünyanın kendisine, yalnızca görünüşler olarak bakılırsa (ki böyle bakılması gerekir) olur; çünkü eylemde bulunan bir ve aynı varlığın, görünüş olarak (kendi iç duyusunda bile) duyular dünyasında her zaman için doğa mekanizmine uygun olan bir nedenselliği vardır; oysa aynı olup bitenler açısından, eylemde bulunan kişi kendini aynı zamanda noumenon olarak (zamana göre belirlenebilir olmayan varoluşunda, saf düşünen varlık olarak) görürse, doğa yasalarına göre olup biten nedenselliğin, kendisi bütün doğa yasalarından özgür olan bir belirlenme nedenini kendinde taşıyabilir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, s. 97.

¹⁶⁷ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 243.

¹⁶⁸ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 279.

¹⁶⁹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 125.

Bu bağlamda doğanın nedenselliğinden meydana gelen zorunluluk, yabancı nedenlerin aracılığıyla etkin olmaktadır.¹⁷⁰ Kant'a göre; insan akılı özgürlük ve nedensellik ilkesinin birlikteliği sonucunda ahlak yasasını oluşturur. Ahlak yasası daha önce özgürlük bilinci doğrultusunda ortaya koyulmadığı için özgürlük bilinci de daha önce düşünülmüş olan bir şey değildir. Öyleyse ahlak yasası sentetik *a priori* olan bir yasa olduğu için ne saf ne de deneysel aklın olgusuna dayanmaktadır.¹⁷¹ Bir yasa istencin belirlenme nedeni, kendi başına ve aracısız olarak isteme nedeni olabilmesi teorik olan bir araç değildir. Dolayısıyla Kant'ın nedensellik ilkesi, ahlak yasası aracılığıyla kabul edilmesi gereken bir zorunluluk ilkesidir.¹⁷²

Akıl sahibi varlıkların isteme biçimleri de yasa koyucu olan tek şey olarak ele alınmalıdır.¹⁷³ Bu nedenle insan akıl yetisi sayesinde görülür dünyasında bulunan nedenselliği ahlak yasasının isteme yetisiyle aşmaya çalışır. Eğer akıl sahibi varlık özgür isteme eyleminde bulunmasaydı veya doğa mekanizmasına bağlı olan bir durumu aşmaya çalışmasaydı doğa mekanizmasına bağlı olan bir varlık olarak yaşamını sürdürmeye dâhil olurdu. Bunun oluşmaması için akıl sahibi varlığın ahlak yasasının ilkeleri doğrultusunda isteme eylemlerini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Özgür istemede bulunan varlıkta akıl yetisine sahip bir varlık olduğundan kendisine ait bir ahlak yasası meydana getirir. Akıl sahibi varlığın da ahlak yasasını tek başına ortaya koyma ve isteme eylemini gerçekleştirdiğinde akıl sahibi varlığın özgür bir bilince sahip olduğunu da ifade edebiliriz. İnsan akılı da bu bilince ulaştığında ahlak yasası özgürlüğün varlık nedeni konumuna gelmektedir. Dolayısıyla akıl sahibi varlığın kendi oluşturduğu isteme eylemlerini özgürlük olmadan düşünmesi mümkün olmadığı için özgür eylemde bulunmak, ahlak yasası eylemleriyle eş değer özellikler taşımaktadır.

Kant'a göre insanın akıl yetisi kendi oluşturduğu ilkelerini diğer yabancı ilkelere ayırt etmesi gerekir. Bununla birlikte o, pratik akılda akıl sahibi varlığın özgür istemelerinin aracılığıyla eylemde bulunması gerektiğinden söz eder. Ona göre böyle bir isteme ancak akıl sahibi varlık için özgür bir isteme olarak ele alınmaktadır.¹⁷⁴ Bundan dolayı özgürlük kavramının doğa yasalarından bağımsız olan bir belirlenim ilkesinin özelliklerini taşıdığını ileri sürer. İnsan aklının oluşturduğu belirlenim, akıl sahibi varlığın eylemlerinden kaynaklanan özgür istemelerin özelliklerini içerir.¹⁷⁵ Şu halde akıl sahibi varlığın oluşturduğu nedensellik ilkesi onu belirleyen bir nedenin

¹⁷⁰ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 64.

¹⁷¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 36.

¹⁷² Cassirer, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁷³ Ümit Öztürk, "Kant'ta Aklın Teorik Kullanımından Pratik Kullanımına Geçişin Koşulları Üzerine Eleştirel Bir İrdeleme", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2013, s. 215.

¹⁷⁴ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 67.

¹⁷⁵ Doğan Özlem, *Etik -Ahlak Felsefesi-*, İstanbul: Say yayınları, 2. Baskı, 2010, s. 43.

sonucundan kaynaklandığını ifade edebiliriz. Bu husus aynı zamanda akıl sahibi varlığın oluşturduğu bir tür ahlak yasası biçimine de işaret eder.

Kant'a göre akıl sahibi varlık eylemlerini kendi nedenselliği ilkesiyle oluşturuyorsa özgürlük idesini de kabul etmek zorundadır. Akıl sahibi varlık, aynı zamanda irade ve istemelerle donatılan bir varlık olduğu için özgürlük idesine de bağımlı olmak durumundadır. İnsanda var olan akıl yetisi, sadece onlar için geçerli olan bir yeti olduğu için bu yeti sayesinde birtakım özgür eylemler gerçekleştirerek ahlaksal olan ilkeler oluşturur. Oysaki akıl sahibi varlık kendisini güdülerin eyleminden hareketle fenomenal alanın içinde değerlendirseydi insanın eylemi hayvani bir isteme içgüdüğü halini alacaktı. Akıl sahibi varlık, özgür olarak *otonom* ilkelerinden hareketle eylemde bulunduğu anda akıl sahibi varlıkların eylemleri anlama yetisi ve ahlak ilkelerinden dolayı yapılan isteme ilkeleridir. Akıl sahibi varlığın oluşturduğu nedensellik ilkeleri de *otonomi* ilkesine bağlı olan yasalardır. Bu noktadan hareketle özgür bir irade ve ahlak yasalarında bulunan iradenin aynı özellikler taşıdığını anlıyoruz. Kant'ın yasası, akıl sahibi bütün varlıkların eylemlerini içeren bir yasa olmaktadır. Kant, bu yasada bütün pratik ilkeleri ve duyguları bir kenara itilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre pratik yasalar arzulama yetisi olan bir nesnenin pratik ilkelerini içerseydi bunlar deneysel oldukları için pratik yasadan uzak kılınırdı.¹⁷⁶ Yine de Kant'ın oluşturmak istediği yasa pratik ilkelerin eylemlerinden oluşan ve akıl sahibi bütün varlıkların istemelerini içeren ahlak yasasıdır.

Kant'ta söz konusu olan pratik bilgimiz özgürlükten mi başlar yoksa bunu pratik yasayla mı elde ederiz? Bu tür sorulara özgürlük aracılığıyla ulaşılamayacağını belirtir. Onun için özgürlük deneyle elde edebilen bir kavram olmamakla birlikte doğrudan doğruya onun bilincine sahip olmadığımızı vurgular.¹⁷⁷ Eğer özgürlük, deney ile kavransaydı biz kendimizi görölür yasasının bilincine tabi kıldık. Bu bilgi tasarımı da bizi doğrudan doğa mekanizmasında bulunan *yaderklik* kavramının ilişkilendirilmesine yöneltmektedir. Bu durum mümkün olmadığı için biz istemelerimizin ilkesiyle ahlak yasasını oluşturmaya çalıştık. Ahlak yasası, görölür dünyanın deney koşullarından bağımsız olarak özgürlük kavramını elde etmemizi sağlamaktadır. Kant akıl sahibi varlığın istemesini bir yasadışı ilkesi olmadığını dile getirmektedir. O isteme doğa nedenselliğinin tarafından belirlenmeyen bir isteme olarak ele alındığı için nedensiz bir isteme oluşmamaktadır.¹⁷⁸ Başka bir ifadeyle pratik anlamda özgürlük, insanın kendi oluşturduğu eylem ve eğilimler eşliğinde bir yasa meydana getirip bir nedensellik

¹⁷⁶ Ürek, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁷⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 34.

¹⁷⁸ Özkan, *a.g.e.*, s. 325.

ilkesiyle eylemde bulunmasıdır. Onun söylediği gibi, kendimi özgür hissetmek eylemde bulunacağım ilkelere göre hareket etmemle oluşmaktadır. Ahlak yasası da insanın özgür eylemlerinden oluşturduğu bir yasadır.

İnsan özgür iradesi ve istemesiyle bir hüküm eyleminde bulunduğu zaman kendisinin teorik olarak özgür olduğunu düşünmektedir. Bu durum aynı zamanda mantıksal ve epistemik açısından da uygun olan bir sav oluşturmaktadır. İnsan kendi eyleminin hükmünü gerçekleştirmediğinde özgürlüğü teorik olarak inkâr etmiş olur.¹⁷⁹ Diğer taraftan insan aklını kullandığında zorunlu olarak ahlaksal sorumluluk sahibi bir varlık olduğunu düşünmektedir.¹⁸⁰ Öyleyse akıl sahibi varlığa özgürlük yüklemek için de geçerli ve yeterli bir nedenimiz yoksa isteme eylemine de özgürlük yüklenememektedir. Kant'a göre ahlaklılığı özgürlük üzerinde açıklamaya çalışmak özgürlüğü de isteme yetisi üzerinde kanıtlamak olduğunu düşünmektedir.¹⁸¹ Ahlaklılıkta bir yasa görevi gördüğü için akıl sahibi varlıklar da bu geçerli olan durumu kabul etmektedirler.

Kant'ın pratik yasaları nedensellik ilkesinden ne elde edileceğine değil yalnızca akıl sahibi varlığın isteme ilkesine bağlı olmak durumundadır. O, akıl sahibi varlığın yasaları saf olarak elde edebilmek için fenomenler dünyasındaki nedenselliği bir yana bırakması gerektiğinden söz eder. Akıl sahibi bir varlık, ahlak yasasını bütün akıl sahibi varlıkların isteme biçimi olarak tasarladığı için bu yasa diğer fenomenler dünyasındaki nedenselliklerden farklı yapıya sahip olmaktadır. Bu husus aynı zamanda transendental özgürlüğün oluşturduğu temel bir ilkenin temsilidir. Onun söz ettiği ilke yasa koyucu biçiminin bir istemesini içeriyorsa o isteme özgür isteme olarak ele alınmaktadır.¹⁸² Ona göre akıl sahibi varlığın oluşturduğu ahlak yasası ve özgür eylemler birlikte ele alındığında akıl sahibi varlığın istenç özgürlüğünden kurtulabilmesi için yapması gereken eylem ahlaki ilkelere uygun olmak zorundadır. Eğer her şey neden ilkeleriyle belirlenmiş olsaydı akıl sahibi varlığın karşısına ahlaki olan isteklerin ortaya çıkması mümkün değildir.¹⁸³ Bu nedenle Kant, ahlak felsefenin işinin teorik aklın saf anlayışıyla ahlaki gerçeklik sağlamak olduğunu belirtir. Deneyden bağımsız saf pratik olan bir ahlak yasası oluşturulması için de özgür istemenin zorunlu olarak var olduğunu göstermesi gerekir.¹⁸⁴ Dolayısıyla, özgür istemenin oluşturduğu yetilerin ahlak yasasının birer koşulu olduğunu görmekteyiz.

¹⁷⁹ Wood, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁸⁰ Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, s. 119.

¹⁸¹ Kant, *Ahlak Metafiziğin Temellendirilmesi*, s. 66.

¹⁸² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 33.

¹⁸³ Gökberk, *a.g.e.*, s. 404.

¹⁸⁴ Hülya Yetişkin, *Kant'ın Metod Öğretisinden Özgün Bir Etik Eğitime*, Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020, s. 142.

Kant'a göre nedensellik sorunsalının yasayla belirlenen özgürlük bilincinden bahsedebilmesi için akıl sahibi varlığın kendisine değer vererek, saf bir yasaya sınır koymadan kendi oluşturduğu ahlak yasasının ilkesini gerçekleştirmelidir.¹⁸⁵ Bu durum akıl sahibi varlığın bilincinden kaynaklanan durum olduğu için akıl sahibi varlık belirli olan bir eylemin bilincini hissederse o yapma eylemin yargısına ulaşmaktadır. İşte Kant nedensellik ilkesi çerçevesinden hareketle neden olan ilkelerin aracılığıyla bir sonuç oluşturduğunu gözler önüne serer. Özgürlüğün nedenselliği de özgür bir istemenin eylemlerinden meydana gelen bir neden ve sonuç bağlantısını kullanarak yabancı nedenlerden bağımsız olan özel türden ahlak yasalarının özelliklerini içerir. Oysaki doğanın nedenselliği özgür bir istemenin özelliğini taşımamaktadır.¹⁸⁶ Dolayısıyla akıl sahibi varlık özgür istemeyle ahlak yasasının ilkesini oluşturmaktadır.

Kant'ın ahlak yasasını kavrayan insan, akıl yetisi sayesinde bu yasaların ilkelerine vararak bir isteme eylemi gerçekleştirir. Ona göre akıl sahibi varlığın istemesinden oluşturduğu yasa, kendisini zorlayan bir yasa olmadığı için insan aklının oluşturduğu istencin yasaya uyma zorunluluğunun olmadığını ifade edebiliriz. Söz gelimi yasanın oluşturduğu zorunluluk mümkün olsaydı akıl sahibi varlığın bilincinden kaynaklanan özgürlüğünün olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Fakat yine de yasa bir zorunluluk taşıdığı için bu zorunluluk ödev bilincinden kaynaklanan bir zorunluluktur. Kant'a göre, akıl sahibi varlığın eylemleri ahlak yasasının zorunluluğundan gelen özgür isteme eylemleridir. Özgür isteme eyleminin insanın iyi iradesinin zorunluluğundan kaynaklandığını belirtir. Zorunlu nesnel kurallar da insanın akıl yetisinde yer almaktadır.¹⁸⁷ Mutlak (kayıtsız-koşulsuz) olan irade de genel olan bir yasanın mutlak olan iyi iradenin ilkesini içermektedir. Dolayısıyla özgürlük, akıl sahibi varlığın kendi iradesini koşullu olarak kontrol etmesi veya kendisine hâkim olmasıyla ilişkilendirilmektedir.¹⁸⁸ Bu tür eylemler insanların bir arada yaşamaları için toplumca üstlenmiş oldukları sonsuz ödevler olmaktadır. Bundan dolayı insan toplum yapısı çerçevesinde eylemler gerçekleştirip amaçlar krallığında yasaya bağlı olan bir yaşam sürmek zorundadır.

İnsan da bulunan akıl yetisi ahlak yasasından dolayı bir saygı duyma bilincinin eyleminde bulunduğu için bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olan ve ahlaki değerleri belirleyen bir yasa oluşturmaktadır.¹⁸⁹ Lokman Çilingir söz konusu bilgi tasarımını

¹⁸⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 87.

¹⁸⁶ Cassirer, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁸⁷ Kant, *Ethica*, s. 155.

¹⁸⁸ Muhammed Ahmet Tüzen, "Adorno'da Kant'ın Özgürlük Kavrayışının Eleştirisi", *BeytulHikme Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 2020, s. 1050.

¹⁸⁹ Ürek, *a.g.e.*, s. 191.

şöyle ifade etmektedir: “İstencin yasaya özgürce ama yine de bütün eğilimlere, hem de kişinin kendi aklınca uygulanan kaçınılmaz bir baskıyla birlikte boyun eğmesinin bilinci, yasaya duyulan saygıdır.”¹⁹⁰ Çünkü insanın özgür olabilmesi için aklın bir sorumluluk taşıması gerekir. Buna göre özgürlük sorumluluğa değil, sorumluluk özgürlüğe neden olmaktadır. Kant’ın söylediği gibi, özgürlük ve nedensellik birlikteliğinden oluşan yasa, insanların birbirini egemenlik altına almasını ve köleliği ortadan kaldıran bir ilke özelliği taşımaktadır. Buna göre akıl sahibi varlıkların ahlak yasasının ilkelerine göre eylemlerini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

¹⁹⁰ Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, Ankara: Elis Yayınları, 1. Baskı, 2005, s. 102.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Her şey doğa mekanizması tarafından oluşturduğunda insanın doğa mekanizmasına müdahale etmesi söz konusu değildir. Doğa mekanizmasının bu zorunluluğu bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olduğunda insan etkisiz bir araç durumuna gelmektedir. Bununla birlikte insanın doğa yasaları nedeniyle araçsallaştırıldığı kabul edildiğinde onu eylemlerinden sorumlu tutmak mümkün değildir. Oysaki insan doğa mekanizmasından bağımsız eylem gerçekleştiren ve eylemlerinin sonuçlarını oluşturan bir varlık olmak durumundadır. İnsanın doğa mekanizmasından bağımsız eylem gerçekleştirmesi insanı özgür kılmaktadır. İnsanın doğal nedensellikten bağımsız bir varlık olmasını akıl sahibi varlık olması ile açıklamak gerekmektedir. Özgürlük insanı diğer canlılara göre her zaman daha ileri bir konuma getirdiği için sanat, bilim, felsefe, siyaset, hukuk vb. bilimlerin ortaya çıkışı ve gelişmesi mümkün olabilmiştir. Ancak insanın bu gelişimi sağlayabilmesi kendi bilincinin farkında olması ve özgür eylemde bulunması gerekmektedir. Kant'ın üzerinde ısrarlar durduğu birinci husus akıl sahibi bir varlık olarak insanın doğal nedensellikten bağımsız, özgür bir varlık olarak ele alınması gerektiğidir.

Kant ilk olarak teorik aklın doğa metafiziğini incelemiştir. Teorik aklın temel problemlerini çözdükten sonra pratik aklın temel sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Ona göre özgürlük, nedensellik ve ahlak yasası bağlamında bir temel sorun oluşturmaktadır. Bu kavramların temel sorunu bunların birbiriyle ilişkili ve bağlantılı olmasıdır. O halde bunların çözülmesi gerekmektedir. Kant, insanı edilgen bir varlık olarak değil, isteme eyleminde bulunan, yasalar oluşturan ve kendi hayatını düzenlemek için çeşitli eylemler gerçekleştirilen bir varlık olarak ele almıştır. Bu yüzden insanı doğa mekanizmasının zorunlu işleyişinden ayırmaktadır.

Kant özgürlük idesini rasyonalist ve ampirist düşünce çerçevesinde değerlendirmektedir. Onun özgürlük idesi “Yapmalısın!” veya “Yapabilirsin!” buyruğundaki deney ile eylem gerçekleştiren bir kavram olmakla birlikte insan aklının bilincinde buluşmaktadır. “Yapmalısın!” veya “Yapabilirsin!” buyruğu insana bir bilinç oluşturur. Buna göre insan aklının bilincinde bir özgürlük düşüncesi olduğu için insan bir özgürlük idesinin olduğunu kavrayabilir. Bu yüzden Kant özgürlüğün var olduğunu ve *a priori* bir ide olduğunu belirtmektedir.

Kant'ın nedensellik ilkesinde her şeyin bir nedeni vardır. Onun nedensellik ilkesi teorisinden de bir sonuç zorunluğu oluşur. Örneğin kar yağdığı için yerler bembeyaz

olur. Dolayısıyla nedensellik ilkesinde bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Eğer nedensellik ilkesinde sadece neden ilkesi kabul edilip sonuç ilkesi olmasaydı insan doğa yasalarına bağlı kalırdı. Kant insanın akıllı bir varlık olmasından hareketle sadece doğal nedenselliğe bağlı kalmaması gerektiğini ifade etmektedir. Şu halde insan kendi eylemlerini oluşturuyorsa, doğada özgür eylem gerçekleştirilen bir varlık olarak görülmesi gerekmektedir. Çünkü insan irade sahibi bir varlık olduğu için neden-sonuç ilkesini oluşturma yeteneğine sahiptir. İnsanın doğada özgür eylem gerçekleştirmesi özgür isteme eyleminden kaynaklanan bir nedensellik ilkesi oluşturduğu için Kant, neden ve sonuç birlikteliğinin birbirine bağımlı ve ayrıştırılmaz bir sentez ilkesi olduğunu belirtir.

Kant'a göre insan kendi özgür iradesiyle doğa yasalarından bağımsız olarak bir nedensellik ilkesi oluşturur. Nedensellik ilkesinde oluşturmuş özgür istemeden de kaynaklanan bir neden-sonuç sorunsalı meydana gelir. İnsan bu nedensellik sorunsalını çözmek için bir doğa yasalarından bağımsız olan bir ahlak yasasına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü insanda güdü, arzu ve istek olduğu için insan diğer insanlara zarar verebilmektedir. Kant bu durumun oluşmaması için bir ahlak yasasının gerektiğini düşünmektedir. Onun dile getirdiği ahlak yasası bütün insanların isteklerini barındırdığı için insanların özgürlüğünü kısıtlamamaktadır. Onun yasası sadece insanların birbirlerinin alanına girmemesi için bir sınır çizmektedir. Yasanın sınırı da insana bir sorumluluk bilinci sağlar. Her insan kendi sorumluluğunun bilincinde olursa haz, istek, arzu vb. eylemlerinden uzak durmaya çalışır. Eğer yasa düzeninde bir sınır çizilmez ise insan diğer insanların yaşam koşullarına müdahale edebilir. Kant bunun oluşmaması için insanı diğer varlıklardan daha yetkin bir konumda olduğunu düşünerek onların ahlak yasasına bağlı olan özerk ilkeler oluşturması gerektiğinden söz etmektedir. Kanaatimize göre Kant'ın özgürlük ve nedensellik kavramlarına/anlayışlarına yaklaşımı, geleneksel anlamdaki birçok problemin çözümüne yöneliktir. Aynı zamanda onun özgürlük ve nedensellik ilkelerini ahlaklılık ile birleştirmesinin ahlak alanında etkin bir düşünür olmasında önemli bir etmen olduğu anlaşılmaktadır. Onun düşüncelerine muhalif olanlar da felsefe tarihindeki etkisine ve özgünlüğüne saygı duymaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Adugit, Y. (2013). Özgürlüğün kısa tarihi, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(8), 63 – 94.
- Akarsu, B. (1987). *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılap Kitabevi. 2. Baskı, İstanbul.
- Akarsu, B. (1999). *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, İnkılap Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Akarsu, B. (2006). *Kant'da İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu*, Immanuel Kant. Muğla üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ankara.
- Cassirer, E. (1987). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. (Doğan Özlem, Çev.). İnkılap Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 3. Basım, İstanbul.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Çerçi, A. (2014). Kant felsefesinde özgürlüğün yeri. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çetinkıran Balcı, E. (2017). Özgürlük kavramını yeniden düşünmek: Kant ve arendt'te etik ve politik bir sorun olarak özgürlük. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çevik, A. (2012). Sartre ve Kant'ta özgürlük ve Etik. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çilingir, L. (2005). *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, Elis Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Çilingir, L. (2009). *Ahlak Felsefesine Giriş*, Elis Yayınları, Ankara.
- Çüçen, A. K. (2016). *Felsefeye Giriş*, Sentez Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.
- Erdem, H. H. (2006). İntihar Sorunu Karşısında Immanuel Kant, Immanuel Kant. Muğla üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, Ankara.
- Gökberk, M. (1961). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1.basım, İstanbul.
- Hacıkadiroğlu, V. (2006). Kant'ta Özgürlük Sorunu, Muğla üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, 2006.
- Hançerlioğlu, O. (1970). *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Ankara.
- Heinz H. (2007). *Kant'ın felsefesi*. (Takiyettin Mengüşoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, Ankara.

- Kafka, F. (2017). *Dönüşüm*, Can Yayınları, İstanbul.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. (Aziz Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları, İstanbul.
- Kant, I. (1994). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (İoanna Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğın Temellendirilmesi*. (İoanna Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu, 3. Baskı, Ankara.
- Kant, I. (2008). “*Aydınlanma Nedir?*” *Sorusuna Yanıt*. (Nejat bozkurt, Çev.). Say Yayınları, 2. Baskı, 2008, İstanbul.
- Kant, I. (2019). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kant, I. (2021). *Ethica*. (Oğuz Özügül, Çev.). Fol Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Karakaya, T. (2006). ”Kant ve Varoluşçu Düşünürlerde Özgürlük Sorunu”, Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, Ankara.
- Kaya Keha, M. (2013). Hume& Kant: Nedensellik-özgürlük ikileminde insanın özgürlüğü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 50(0), 65 – 81.
- Keçeli, H. A. (2010). Kant'ta özgürlük ve ödev sorunu. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ketenci, T ve Topuz, M. (2009). Kant ve Nietzsche'de isteme kavramı, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8), 1 – 16.
- Kuçuradi, İ. (2020). “*Altın Kural*”a Karşı “*Kesin Buyruk*”. Immanuel Kant, haz. İoanna Kuçuradi, Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020.
- Kuyurtar, E. (2006). *Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası*, Immanuel Kant. Muğla üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, Ankara.
- Küçükparmak, A. (2019). Kant'a göre bilgi ve metafiziğın imkânı. Doktora tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Oktay, A. S. (2006). Kant'da *Evrensel Ahlak Yasaları ve Global Etik'e Katkıları*. Immanuel Kant. Muğla Üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ankara.
- Oskay, B. (2020). Immanuel kant'ın ahlak felsefesinde özgürlüğün temellendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Öktem, Ü. (2004). David Hume ve Immanuel Kant'ın kesin bilgi anlayışı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2(44), 29-55.

- Özkan, C. İ. (2006). *Kant'ın Pratik Felsefesi*, Immanuel Kant. Muğla üniversitesi Uluslar Arası Kant Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- Özlem, D. (2010). *Etik -Ahlak Felsefesi-*, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Öztürk, Ü. (2013). Kant'ta aklın teorik kullanımından pratik kullanımına geçişin koşulları üzerine eleştirel bir irdeleme. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sekman, A. (2017). Kant'ın ahlak delili. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 2(3), 58 – 61.
- Sophokles,(2018). *Antigone*. (Ari Çokona, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Steinbeck, J. (2012). *Fareler ve İnsanlar*. (Ayşe Ece, Çev.). Sel Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.
- Tepe, H. (2011). *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu, 2. Baskı, Ankara.
- Tepe, H. (2020). *Etik Savaşları Önleyebilir mi?*, haz. İoanna Kuçuradi, Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Tüzen, M. A. (2020). Adorno'da Kant'ın özgürlük kavrayışının eleştirisi. BeytülHikme Dergisi, 3(10), 1041-1060.
- Üner, A. (2014). Nedensellik ilkesi: Hume'a karşı Kant, Mavi Atlas, 3, 100 – 108.
- Ürek, O. (2007). Kant'ta etik değerler olarak özgürlük ve saygı. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(8), 189 – 197.
- Wood, A. W. (2009). *Kant*. (Aliye Kovanlıkaya Çev.). Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Yeşilçayır, C. (2015). Kant'ın barış felsefesinin özgünlüğü ve günümüze yansımaları. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yetişkin, H. (2020). Kant'ın Metod Öğretisinden Özgün Bir Etik Eğitime, Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Yurtseven, M. (2019). Kant'ta özgürlük ve ahlak ilişkisi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

2013 yılında Diyarbakır Çermik Lisesi'nden mezun olmuştur. 2013 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde Adalet Bölümü'nü kazanarak eğitim ve öğretim görmeye başlamıştır. 2014 yılında da Muş Alparslan Üniversitesi'nde başka bölüm olan Felsefe Bölümü'nü kazanarak eğitim ve öğretim görmeye devam etmiştir. Muş Alparslan Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nü okurken Sosyoloji çift anadal programına başvurarak Sosyoloji Bölümü'nü okumak için hak kazanmıştır. Daha sonra 2020 yılında Gümüşhane Üniversitesi'nde bulunan Yüksek Lisans programına başvurularak Yüksek Lisansı kazanmıştır. Yabancı dil olarak İngilizce bilmektedir.

